

Tarihsel Bağlamda Karacahisar Kalesi'nde Bulunan Bizans ve Avrupa Sikkeleri*

Byzantine and European Coins Found in Karacahisar Castle in the Historical Context

Hasan Yılmazyařar¹ , Zeliha Demirel Gökalp¹

*Eskişehir Odunpazarı İlçesi sınırları içinde yer alan Karacahisar Kalesi'nde ilk kez, Osmanlı Beyliği'nin kuruluşunun 700'üncü yılı olan 1999'da Prof. Dr. Halil İnalıcık öncülüğünde yüzey araştırması başlatılmıştır. 2002-2005 yılları arasında Prof. Dr. Ebru Parman'ın başkanlığında sürdürülen kazı çalışmaları, 2011-2018 yılları arasında Prof. Dr. Erol Altınşapan'ın başkanlığında devam etmiştir. 2019 yılında Dr. Öğr. Üyesi Hasan Yılmazyaşar'ın bilimsel danışmanlığında ve Eskişehir Arkeoloji Müzesi başkanlığında yeniden başlayan kazı çalışmaları, 2020 yılından itibaren 12 aylık statüde Dr. Öğr. Üyesi Hasan Yılmazyaşar'ın başkanlığında sürdürülmektedir. Karacahisar Kalesi kazıları Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Anadolu Üniversitesi iş birliğinde yürütölmekte olup, çalışmaları Anadolu Üniversitesi (Proje No: 1906E108 / 2206E052) ve Türk Tarih Kurumu tarafından Bilimsel Araştırma Projesi olarak desteklenmektedir.

¹Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Faköitesi, Sanat Tarihi Bölümü, Eskişehir, Türkiye

ORCID ID: H.Y. 0000-0001-8148-9562;
Z.D.G. 0000-0002-4922-5003

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Hasan Yılmazyaşar,
Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Faköitesi, Sanat Tarihi Bölümü, Eskişehir, Türkiye
E-mail: hyyasar@anadolu.edu.tr

Başvuru/Submitted: 03.08.2022

Revizyon Talebi/Revision Requested: 08.09.2022

Son Revizyon/Last Revision Received: 04.11.2022

Kabul/Accepted: 03.12.2022

Atf/Citation: Yılmazyaşar, H., & Demirel Gökalp, Z. (2022). Tarihsel bağlamda Karacahisar Kalesi'nde bulunan Bizans ve Avrupa sikkeleri. *Anadolu Araştırmaları-Anatolian Research*, 27, 305–335.
<https://doi.org/10.26650/anar.2022.1154783>

Öz

Karacahisar Kalesi özellikle Osmanlı Beyliği'nin kuruluş sürecindeki önemi dolayısıyla çok sayıda yayına konu olmasına karşın, kalenin tarihine dair bilgiler son derece sınırlıdır. Bu durumun temel sebebi kale ile ilgili bilgi veren dönem kaynaklarının yok denecek kadar az olmasıdır. Bu açıdan kaledeki arkeolojik kazı çalışmalarında bulunan diğer buluntular ile birlikte, sikkeler de oldukça önemlidir. Bu çalışmanın konusunu Karacahisar Kalesi'nde (Eskişehir) 2011-2014 yılları ile 2019-2021 yılları arasında gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalarda bulunan Bizans ve Avrupa sikkeleri oluşturmaktadır. Karacahisar kazılarında 7 Bizans sikkesi, 4 Midilli Lordluğu ve 1 Eflak Beyliği sikkesi ile 2 adet Nürnberg jetonu bulunmuştur. Karacahisar Kalesi kazılarında bulunan Bizans, Midilli-Gattilusio Lordluğu ve Eflak Beyliği sikkeleri ile Nürnberg jetonları hakkında bu çalışmada sadece katalog bilgisi verilmiş aynı zamanda tarihsel bağlamları ile birlikte ele alınarak değerlendirilmiştir. Örnekler arasındaki Bizans sikkeleri kalede 7. yüzyıldan 11. yüzyıl sonuna kadar kesintilerle bir Bizans iskanına işaret etmiştir. Bahsi geçen tarihlerin öncesi ve sonrasına dair kalenin de içerisinde bulunduğu Eskişehir'in tarihsel sürecinde Karacahisar'ın rolü yine bu çalışmada ele alınan konular arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Eskişehir, Karacahisar, Kale, Arkeoloji, Ortaçağ, Sikke

ABSTRACT

Although Karacahisar Castle has been the subject of many publications due to its importance in the founding process of the Ottoman Principality, the information about the history of the castle is extremely limited. The main reason for this situation is that sources which provide information about the castle are almost non-existent. In this respect, the coins are among the important findings discovered in the archaeological excavations in the castle. The subject of this study is the Byzantine and European coins found in the archaeological studies carried out in Karacahisar Castle (Eskişehir) in two periods, between 2011 and 2014 and 2019 and 2021. During the Karacahisar excavations, seven Byzantine coins were found, as well as four Midilli Lordships, one Wallachian Principality coin, and two Nürnberg coins. In this study, catalog information was provided and evaluated under the historical context of the Byzantine, Lesbos-Gattilusio Lordship, and Wallachian Principality coins, as well as the Nürnberg tokens found in the Karacahisar Castle excavations. The Byzantine coins discovered indicate a Byzantine occupation of the castle, with interruptions from the 7th to the end of the 11th century. The role of Karacahisar in the historical process of Eskişehir, which also includes the castle, is

among the topics discussed in this study. European minted coins and tokens are the source of some important inferences in terms of medieval law, economics, and social history in the context of the coins being seized outside the country.

Keywords: Eskişehir, Karacahisar, Castle, Archeology, Medieval, Coin

EXTENDED ABSTRACT

Karacahisar Castle is located within the boundaries of Eskişehir's Odunpazarı District. The first scientific studies in the castle were initiated as surface surveys in 1999 with the initiatives of Prof. Halil İnalçık. Excavations were carried out under the direction of Prof. Ebru Parman between 2002 and 2005 and Prof. Erol Altınsapan between 2011 and 2018. Excavations were continued in 2019 under the scientific coordination of Assist. Prof. Hasan Yılmazyaşar, and under the direction of the Eskişehir Archeology Museum, and have been continuing under the direction of Assist. Prof. Hasan Yılmazyaşar since 2020.

During the archaeological excavations carried out in Karacahisar Castle between 2011 and 2014 and 2019 and 2021, seven Byzantine coins, four Lesbos Lordships, one Wallachian Principality coin, and two Nürnberg coins were found. Moreover, three of the Byzantine coins were found in the Sarnıç, three in Trench "Z," and one in Trench "V." Two of the four coins belonging to the Lesbos Lordship were found in the Sarnıç and the other two in the "Z" Trench. The Wallachian Principality coin, which is represented with a single coin in the castle, was also found in the excavations in the Cistern. One of the Nürnberg coins was found on the surface and the other was found during excavations in Trench "V."

The Byzantine coins, which were found in the excavation, provide crucial data since there is no information about the castle in the sources. The names of the emperors and the mint marks on the two Byzantine coins cannot be read. However, the coins can be dated to the Early Byzantine period by reference of the unit markings on the reverse side. One half follis (K) and one pentanummium (€) are the earliest coins found in the excavations to date. The Nicomedia minted Focas (602-610) coin is the earliest dateable coin found in the castle. In addition, one coin belonging to Mikhael II (820 – 829), Konstantinos VII (913-959), and Constantinos X (1059-1067) was found during the excavations. The Anonymous G (1065/1070) coin is the latest dated Byzantine coin found in the castle and represents the Middle Byzantine period settlement in the castle. Karacahisar Castle, which was in a fundamental position in terms of defense during the Byzantine period, was located in the impact area of the historical events that Dorylaion was exposed to. Dorylaion is where the army was situated because it sat on the transit route of some expeditions, according to Byzantine sources. Due to its strategic location, it was influenced by Persian and Arab raids until the 12th century, and then played an important role in the Byzantine struggle for their dominance with the Seljuks and the Ottomans.

Four of the bronze coins found in Karacahisar Castle are dated to the era of Francesco Gattilusio II (1384-1403/1404). The coins belonging to Francesco Gattilusio II should be evaluated in the context of the use, protection and settlement of the castle during the reign of Yıldırım Bayezid, whose many coins were found in Karacahisar. The finding of the Francesco coins in the Karacahisar Castle excavations can be explained by commercial activities, as well as by means of ransom and tribute. Thus, the coins may have been circulated in the Early Ottoman economy.

One of the European coins found in the excavations of Karacahisar Castle is the silver ducat belonging to the Wallachian prince Mircea I (1386-1394 / 1397-1418). The Mircea I coin, which is represented with a single example in the Karacahisar Castle excavations, was found in the same code as the coins of Murad I, Yıldırım Bayezid, and Çelebi Mehmed. It is known that the coins of Mircea I were found together with the coins of Murad I and Yıldırım Bayezid in many contemporary treasures found in the Balkans. Although it is not possible to detect precisely why the Mircea I coin was found in the castle, numerous hoards of Wallachian coins found in the Balkans and on the northern Black Sea coast reveal that Wallachian coins were already in circulation in the Bulgarian market. In this context, the Ottoman domination over Bulgaria, which started during the reign of Murad I and continued during the reign of Yıldırım Bayezid, becomes meaningful.

One of the two brass Nürnberg tokens found in the excavations of Karacahisar Castle is the production of Hans Schultes III (1608-1612), while the other comes from the Hans Krauwinckel II (1586-1635) workshop. Tokens, whose function changed with the spread of written accounts in the second half of the 16th century, were used as chips in card games and as souvenirs at weddings and festivals are very common in archaeological sites. It must have been found in Karacahisar Castle at the end of the 16th century and the beginning of the 17th century, due to its temporary disappearance.

Giriş

2011-2014 ve 2019-2021 yılları arasında Karacahisar Kalesi'nde (Figür 1) gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalarda; 7 Bizans sikkesi, 4 Midilli Lordluğu ve 1 Eflak Beyliği sikkesi ile 2 adet Nürnberg jetonu bulunmuştur¹. Bizans sikkelerinin 3'ü 2019-2021 yılları arasında gerçekleştirilen kazıda Sarnıç'da (kat.no. 1-2, 7), 3'ü 2011-2014 yılları arasındaki çalışmalarda "Z" Açmasında (kat.no. 3, 5-6) ve 1'i "V" Açmasında ele geçmiştir. Midilli Lordluğuna ait 4 sikkeden 2'si Sarnıç'da (kat.no. 10-11) ve diğer 2'si de "Z" Açmasında (kat. no. 8-9) bulunmuştur. Kalede tek sikke ile temsil edilen Eflak Beyliği sikkesi de (kat.no. 12) yine Sarnıç kazılarında tespit edilmiştir. Nürnberg jetonlarından 1'i yüzey buluntusudur (kat. no. 13), diğeri ise "V" Açması kazılarında (kat.no. 14) bulunmuştur (Figür 2).

Özellikle Ortaçağ Anadolu'sunda Osmanlı hakimiyeti altındaki topraklarda çağdaş Anadolu beyliklerinin, Bizans imparatorluğunun, Latin, Avrupa devletlerinin, Sırp, Bulgar, Arnavut krallıkları, Eflak ve Boğdan voyvodalıkları, Bosna ve Hersek prensliklerinin ticari, askeri politik bağlamda yabancı devletlerin sikke dolaşımı hakkında arkeolojik buluntu anlamında çok az bilgiye sahibiz.² Karacahisar Kalesi kazılarında bulunan Midilli-Gattilusio Lordluğu ve Eflak Beyliği sikkeleri ile Nürnberg jetonları hakkında bu çalışmada sadece katalog bilgisi verilmemiş aynı zamanda tarihsel bağamları ile birlikte ele alınarak değerlendirilmiştir.

Özellikle arkeolojik çalışmalar sırasında ele geçen sikkelerin arkeolojik ve tarihsel bağamları ile ele alınması yazılı kaynakların az ve bilgilerin son derece kısıtlı olduğu tarihsel süreçlere dair önemli çıkarımlara kaynaklık edebilir. Dolayısıyla ele alınan sikkelerin temsil ettiği bu tarihsel süreçler ile ilgili soruların cevaplarına mevcut tüm bilgilerin dikkatli bir şekilde karşılaştırılması ve bir bütün olarak görülmesi ile ulaşılabilir (Burström 2018, s.244, 250, 257-258). Ne yazık ki Ortaçağ madeni paralarına dair nümizmatik verilerin

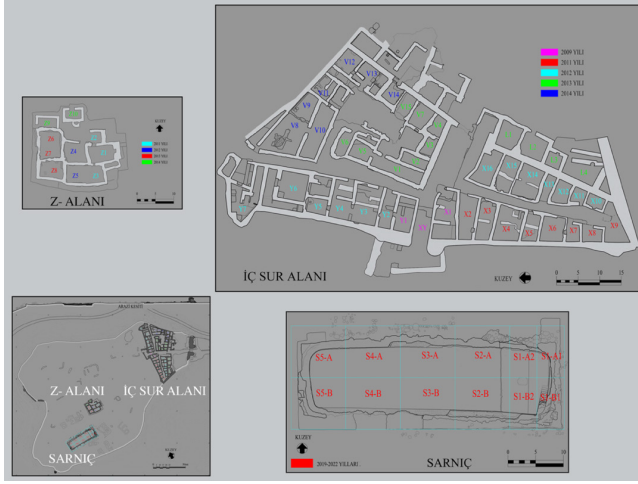
-
- 1 Söz konusu sikke ve jetonlardan 2011-2014 yılları arasındaki kazılarda bulunan 4 adet Bizans (bu makalede bkz., kat.no.3-6) ve 2 adet Haçlı sikkesi olarak tanımlanmış Midilli-Gattilusio Lordluğu'na ait sikke (bu makalede bkz., kat.no. 8-9), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde tamamlanan bir Yüksek Lisans tezinin kataloğunda da yer almaktadır. Bkz., Palalı 2015, kat.no.108-111; kat.no.113-114. Aynı tez 2018 yılında bir kitaba dönüştürülmüştür. Bu kitabın katalog bölümünde de tezde yer alan 3 Bizans sikkesi ve 2 Avrupa sikkesine yer verilmiştir. Bkz., Altunsapan ve Palalı 2018, kat.no 4.14.1-4.14.2. Ancak söz konusu iki çalışmada da sikkelerin ölçü, ağırlık ve kısa tanımları gibi bilgilerine yer verilmiş herhangi bir tartışmaya girilmemiştir.
  - 2 1 adet sultani, 48. 848 adet akçe ve 842 adet gümüş Avrupa parasından oluşan Beçin Definesi için bkz., Ünal, Krinzing, Alram ve Pfeiffer Taş 2015; Trakya'da Ainos (Enez) kazılarında bulunan Geç Ortaçağ sikkeleri için bkz., Baker 2013, s.215-227; Edirne Arkeoloji Müzesi'nde bulunan örnekler ışığında Geç Orta Çağ sikke dolaşımının tartışıldığı yayın için bkz., Baker 2014, s.245-256; Ayasuluk'ta bulunmuş, Doğu Ege ve Batı Anadolu'da 1325-1370 yılları arasında ticari bağlamda dolaşımda olan güney Fransa ve güney İtalya darphı gümüş sikkeler için bkz., Baker and Pancar 2021, s.157-170; Trakya ve Konstantinopolis'de bulunan ve 14.yüzyıla tarihlendirilen yabancı devlet darphı sikke defineleri için bkz., Baker 2018b, s.485-504; Kütahya'nın Emet İlçesi'nde bulunan 48 adet 14.yüzyıl sonuna tarihlenen Venedik gümüş sikkelerinden oluşan define için bkz., Demirel-Gökcalp and Stahl 2018, s.99-110; Sagalassos kazılarında 1 adet Nürnberg jetonu için bkz., Scheers, Vanhaverbeke and Poblome 1997, s.315-349, no.292.

tarihsel bağlamları ile ele alındığı ve ikonografik analizlerine yönelik detaylı analiz ve değerlendirilmeleri içeren bilimsel çalışmaların yeterli düzeyde olduğunu söylemek güçtür.³ Bu bağlamda çalışmamızda ele alınan sikke ve jetonların standart katalog verilerinin yanısıra temsil ettikleri uygarlık, dönem ve ele geçtikleri arkeolojik alan olarak Karacahisar Kalesi'nin tarihi ile birlikte ele alınarak değerlendirilmesi hususunda bir çabaya da bu çalışmada yer verilmiştir.

Figür 1: Karacahisar Kalesi Hava Fotoğrafi

3 Örneğin üzerinde kutsal figürler yer alan Bizans sikkeleri parasal değerleri için saklanmış/biriktirilmiş olabilir. Ya da bu sikkeler üzerlerindeki kutsal figürlerden ötürü sadece ibadet ikonları olarak da birikimin parçası olmuş olabilir. Bkz., Travaini 2018, s.342. Bir devletin veya güçlü bir hükümdarın, organize bir üretimin ve çok amaçlı bir amacın varlığını gösteren paranın yalnızca ekonomik işlevleri yoktur. Bu paraların bazıları bilinen bir ticaret veya para birimi işlevine sahipken, diğerleri sadece takas gibi özel amaçlar için kullanılmış olabilir. Arkeoloji sayesinde, yeni buluntular, yazılı kaynakların kanıtlarından elde edilenden daha karmaşık bir maddi gerçeklik gösterebilir, hatta onunla çelişebilir. Örneğin, birçok örnek, madeni paranın madeni para dışında (ritüel ödeme, muska, vb.) nasıl kullanıldığını da göstermektedir. Bu durumda, arkeolojik olarak elde edilen nümismatik veriler, yazılı kaynakların sessiz kaldığı tarihsel bir anlatıya açıklık getirebilir. Genellikle süs amaçlı delinmiş, monte edilmiş veya başka bir şekilde uyarlanmış doğrudan parasal olmayan kullanımlar yani bu tür ikincil veya uzun süreli kullanımlar elbet tek başına arkeoloji yoluyla kanıtlanamaz, ancak buldukları alan bazı makul önerileri destekleyebilir. Dolayısıyla tek bulguyu bilgilendirici olmadığı için bir kenara atmadan önce birçok olasılık olduğu dikkate alınmalıdır. Bkz., Burström 2018, s.236, 244; Savaş 2021, s.347-364.

Figür 2: Karacahisar Kalesi Kazı Alanlarını Gösterir Plan ve Lejantlar

1. Karacahisar Kalesi Bizans ve Avrupa Sikkeleri

1. 1. Bizans Sikkeleri

Erken Bizans

1.

Yarım Follis

Öy. : Okunmuyor

Ay. : K

AE 25 mm., 7,35 gr., Kazı Env. No: KH-21/S-234; Buluntu Yeri ve kodu: S2B-2/ ± 1002.31

2.

Pentanummium

Öy. : Okunmuyor

Ay. : €

AE 13 mm., 2,08 gr., Kazı Env. No: KH-20 / S-306; Buluntu Yeri ve kodu: S1A-1/± 1002.46

3.

Focas (602-610)

Nikomedia

Follis

Tip II

Öy. : mFOCA PERAVÇ

Büst cepheden, konsül kıyafetli, haçlı taç giyiyor, pendilialı, sağ elinde mappa, sol elinde haç tutuyor.

Ay. : XXXX, yukarıda A/N/N/O, sağda yıl rakamı, Kesimde: NIKO, sonda Of. Harfi

AE 27/32 mm., 10,96 gr., ky.6. Of.: B; Kazı Env.no.: KH-11 / S-27; Buluntu Yeri ve kodu: Z4/ ± 1004.38

4.

II. Mikhael (820 – 829)

Konstantinopolis

Follis

Tip 3 (b)

Öy. : m1XAHL SΘ COFILOS

İki figür cepheden. Solda II. Mikhael khlamys ve haçlı taç giyimli. Sağda Theophilus loros ve haçlı taç giyimli. Her ikisinin de elleri görünmüyor

Ay. : M, yukarıda haç, solda X/X/X, sağda N/N/N, kesimde: θ

MS. 821-829

AE 28/29 mm., 8,29 gr., ky.6; Kazı Env.no.: KH-14 / S-19; Buluntu Yeri ve kodu: V-11B± 1005.55; Ref.: DOC 3/1, s.398, no. 10

5.

VII. Konstantinos (913-959)

Konstantinopolis

Follis

Tip 5

(VII. Konstantinos yalnız)

Öy. : +CONST'BA-SIL'ROm

VII. Konstantinos'un cepheden büstü, sakallı, loros giyimli ve haçlı taçlı. Sağ elinde akakia, sol elinde haçlı globus tutuyor.

Ay. : Dört satır: +COnST' / EnΘCObA / SILCVSR / OMCOOn

MS. 945/950

AE 23/24 mm., 4,29 gr., ky.6; Kazı Env.no.: KH-12 / S-116; Buluntu Yeri ve kodu: Z-8/
± 1005.84; Ref.: DOC 3/2, s.567, no.26.19

6.

X. Konstantinos (1059-1067)

Konstantinopolis

Follis

Tip 1

Öy. : +EMMA NOVH

İsa kare souppedion üzerinde ayakta duruyor. Cepheden, sakallı başında haç nimbus var. Nimbusun içinde yer alan haçın her bir kolunda nokta bezeme bulunuyor. Tunik ve himation giyimli, sağ eli ile pelerini tutuyor, sol elinde kitap var. Sağ ve sol boşlukta IC / XC

Ay. : Sağda: + KWNTK, solda: (CVK)AV

Solda Eudokia ayakta, cepheden, pendilialı taçlı ve loroslu. Sağda Konstantinos ayakta cepheden, pendilialı taçlı ve loroslu. Aralarında ortasında haç bulunan labarum tutuyorlar. Labarum üç basamaklı kaide üzerinde. Her ikisi de bir elini göğsüne götürmüş.

MS. 1059/1067

AE 22/23 mm., 7, 55 gr., ky.6; Kazı Env.no.: KH-12 / S-95; Buluntu Yeri ve kodu: Z-8/
± 1005.69; Ref.: DOC 3/2, s.776, no.8.20

7.

Anonim Follis

Anonim G

Öy. : Yazı yok, İsa'nın büstü cepheden, sakallı, haç nimbuslu, tunik ve himation giyimli, sağ elini takdis pozisyonunda yukarı kaldırmış pelerinin kenarından tutuyor. Sol elinde tomar var. Sağ ve sol boşluklarda IC ve XC. Noktalı bordür ile çevrili.

Ay. : Yazı yok, Meryem'in büstü, cepheden. Orans durumunda nimbuslu. Tunik ve maphorion giyimli. Sağ ve sol boşluklarda MP ve ΘV. Noktalı bordür ile çevrili.

MS. 1065/1070

AE 24/25 mm., 8,53 gr., ky.6; Kazı Env.no.: KH-21 / S-215; Buluntu Yeri ve Kodu: S 4A/± 1002.46; Ref.: Ref.: DOC 3/2, s. 693, G.24

Tanım ve Değerlendirme

Karacahisar Kalesi kazılarında 7 adet Bizans sikkesi ele geçmiştir. Söz konusu sikkeler Bizans döneminde ismi bilinmeyen dolayısıyla ilgili döneme dair yazılı kaynaklar üzerinden tarihsel süreci takip edilemeyen kaleye ilişkin son derece önemli veriler sunmaktadır.

Çok yıpranmış ve aşınmış durumda olan iki sikkenin imparator isimleri ve darphane işaretleri okunamamakla birlikte, arka yüzlerinde yer alan birim işaretleri Erken Bizans dönemine refere etmektedir (kat.no.1-2). 1 adet yarım follis (K) ve 1 adet pentanummium (C)⁴ şimdiye değin gerçekleştirilen kazılarda ele geçmiş en erken iki sikke olması bakımından dikkate değerdir. Kazı çalışmalarında tespit edilen 7. yüzyıl başına ait 40 nummi değerindeki Nikomedia darplı Focas (602-610) sikkesi (kat.no.3) kaledeki tarihlenebilir en erken sikke buluntusu olması açısından önemlidir. Kazı çalışmalarında ayrıca II. Mikhael (820 – 829) (kat.no.4), VII.Konstantinos (913-959) (kat.no.5) ve X. Konstantinos'a (1059-1067) (kat.no.6) ait birer adet sikke tespit edilmiş olup, 1 adet Anonim G (1065/1070) sikkesi (kat.

4 Yarım follis (K), III.Leo'dan (717-741) sonra sikkelerin arka yüzlerinde tam harf olarak kullanılmamaya başlamıştır. 498 yılından itibaren piyasaya sürülmeye başlanan pentanummialar (C) ise V. Konstantinos (741-775) iktidarının ortalarında son kez basılmıştır. Bkz., Grierson 1999, s.20.

no.7) Kaledeki Orta Bizans dönemi iskanını işaret ederken aynı zamanda ⁵ 1065-1070 yılları arasında tarihlenen Anonim G serisine ait sikke (kat.no.7), Kalede tespit edilen en geç tarihli Bizans sikkesidir.

Sınırlı sayıda örnek olsa da kaynak verilerin olmadığı kalenin tarihine dair en önemli buluntu grubu olan sikkelerin kronolojik dağılımı göz önüne alındığında, sikkeler Kalede 7. yüzyıldan 11. yüzyıl sonuna kadar kesintilerle bir Bizans varlığına işaret etmektedir⁶.

Bu noktada kalenin bağlı bulunduğu ya da bir dönem doğrudan temsil ettiği Dorylaion'a dair kaynaklardaki veriler kalenin tarihini ve ele aldığımız sikkelerin bu tarihsel verilerle uyumlu bir sonuç sunup sunmadığının tartışılması kısmi de olsa bazı çıkarımlara kaynaklık edebilir.

Her ne kadar Karacahisar Kalesi'nin Bizans dönemindeki ismine dair net bir tespit ve dolayısı ile kaynaklarda doğrudan kalenin tarihine dair veriler olmasa da olasılıkla kenti ve yollarını koruyan kalesi olarak Karacahisar Dorylaion'un maruz kaldığı tarihsel olayların doğrudan etki alanında bulunuyordu. Bu bağlamda Bizans döneminde ağırlıklı olarak bazı seferlerde geçiş noktasındaki kentlerden birisi ve askerlerin konakladıkları yer olarak (aplekt) tanımlanan ve bazı isyanlar ile bağlantılı ismi geçen Dorylaion'un, 12. yüzyıla kadar Pers ve Arap akınları sırasında akın güzergahında, Selçuklu ve Türkmenler ile hakimiyet mücadelelerinde sınır bölgesinde stratejik bir konumda bulunduğu anlaşılıyor.

Bizans döneminde Malagina, Kaborkin, Koloneia, Kaesareia ve Dazimonu ile birlikte önemli aplektalardan (antrepo) birisi olan Dorylaion'un (Güneş 2021, s.125) özellikle 7. yüzyıl sonrasındaki tarihsel olaylarda ismi genellikle Bizans ordusunun bir süre konaklaması ile ilişkili olarak anılmaktadır. MS. 742 yılında V. Konstantinos'a karşı isyan eden Artavasdos'un Opsikion ordusuyla birlikte Dorylaion'da olduğu bilinmektedir.⁷ M. S. 778-779 yıllarında Arap Orduları tarafından 15 gün süre konaklama alanı olarak kullanılan kent, ⁸ MS. 837'de Theophilos, 877 yılında ise I. Basil'e bağlı orduların sefer sırasında konakladıkları yer olarak kaydedilmiştir (Theophanes Continuatus 1838, 126; Skylitzes 2010, s.76, 140).

Dorylaion, I. Tzimiskes döneminde 970 yılındaki Bardas Phokas (Skylitzes 2010, s.279) ile 1069 yılındaki Krispinos'un (Attaleiates 2008, s.131) isyanlarını bastırmak için sefer

5 Focas, II. Mikhael, VII. Konstantinos ve X. Konstantinos sikkeleri 2011-2014 yılları arasında gerçekleştirilen arkeolojik kazılarda bulunmuştur. Bkz., Altınşapan, Demirel Gökalp, Yılmazyaşar ve Gerengi 2015, s.21-633.

6 Karacahisar Kalesi'ndeki arkeolojik kazılarda tespit edilen 5.-6. yüzyıla ait mimari plastik parçalar ile giriş cephesinde kısmen korunmuş 1. evre duvarları ve sarnıcın malzeme teknik özellikleri bahsi geçen Fokas'a ait sikkenin referansı ile sunulan 7. yüzyılda kalede bir iskanın varlığına dair çıkarımı desteklemektedir.

7 "Arvasdos, Opsikion ordusuyla Dorylaion'daydı..... bütün ordusuyla Konstantin'e saldırdı". Bkz. Theophanes, 1982, s.105.

8 "Araplar Dorylaion'da on beş gün kaldıktan sonra erzakları tükendi ve hayvanları dilenmeye gitti; aralarında ağır kayıplar vardı. Geri çekilip Amorion'u bir gün kuşattılar, ancak güçlü ve iyi bir garnizon olduğunu anlayınca hiçbir şey başaramadan geri çekildiler." Bkz. Theophanes 1982, s.138

düzenleyen Bizans ordusunun konakladığı yerleşim olarak anılır. 1071 yılında Malazgirt'te gerçekleşecek olan ve Anadolu'daki Türk hakimiyetinin oluşmasını sağlayan savaş öncesi sefere çıkan Bizans ordusunun Eskişehir'de konakladığı yine bilinenler arasındadır (Bryennios 2008, 47; Theophanes 105-106).

Attaleiates'e göre ayrıca 1073 yılında isyancı olan Frank komutanı Roussel'e karşı İoannes komutasındaki Bizans ordusu Eskişehir'e ilerlemiş ve burada ordugâh kurmuştur⁹. 1097 yılındaki I. Haçlı seferi sırasında Dorylaion haçlı ordusunun geçiş güzergahındaki kentlerden birisidir (Kinnamos 2020, s.63, dipnot 70). 26 Ekim 1147 tarihinde Melangeia'dan Dorylaion'a kadar herhangi bir güçlkle karşılaşmayan Haçlı ordusuna bağlı Almanlar Dorylaion'da Baths çayı (Sarısu) mevkiine geldiklerinde Türklerin saldırısına uğramış ve büyük bir bozgun yaşamışlardır¹⁰.

1159-60'ta I. Manuel Komnenos'un bölgedeki Türk ilerleyişine karşı Çanakkale üzerinden Anadolu'ya girdiği, Sarısu ve Porsuk çayından geçerek Eskişehir'e ulaştığı¹¹ ve bu girişimi haber alan Türk güçlerinin de bölgeye intikali sonucunda iki ordu arasında bir savaş gerçekleştiği anlaşılmaktadır (Kinnamos 2020, s.140, Ayönü 2014, s.151).

1174-75 yıllarında oldukça hareketlenen bölge Bizanslılar ile Türkmenler arasında hakimiyet mücadelelerine sahne olmuş (Ayönü 2014, s.163), Manuel Komnenos Anadolu'da başta Dorylaion olmak üzere önemli mevkiileri güçlendirme yönünde girişimlerde bulunmuştur (Khoniates 2020, s.121; Kinnamos 2020, s. 211). Dorylaion'daki tahkimat çalışmalarının geciktirilmesine yönelik Türkmen saldırılarına dair kaynak verileri (Kinnamos 2020, s.211) bölgenin ve özellikle Dorylaion'un Bizans ile Selçuklu sınırındaki stratejik konumuna işaret eder (Ayönü 2014, s.165). Kaynaklara yansıyan bilgilerden bu süreçte Dorylaion'un tahkimatının tamamlandığı, sefer güzergahındaki bir diğer önemli kalenin (Soublaion) yeniden inşa edildiği anlaşılmaktadır (Khoniates 2020, s.121; Kinnamos 2020, s.213-214). Bu süreç öncesinde Dorylaion ve çevresinin Türklerin elinde olduğu¹² ve I. Manuel'in ancak imparatorluğunun sonlarına doğru kenti geri aldığı düşünülmektedir (Kinnamos 2020, s.33, dipnot 17; Ramsay 1960, s.220).

9 Attaleiates 2008, s.189; Bryennios, 2008, 87. Ramsay'e göre muhtemelen 1074 sonrasında Eskişehir ve Söğüt'ün de içinde olduğu askeri yolu da kapsayan alan Selçukluların eline geçmiştir. Ramsay 1960, s.233

10 Kinnamos, 2020, s.64; Khoniates 2020, s.45. Bahsi geçen bozgun Dorylaion ve çevresinde Bizans hakimiyetinin oldukça zayıfladığını, kentin ve bölgenin kontrolünün Türklerin elinde olduğunu düşündürmektedir.

11 Kinnamos'un aktardığı bilgilerden 1159 yılında bölgede kalabalık bir Türkmen nüfusunun bulunduğuna işaret eder: "...Bathys (Sarısu) ve Thybris (Posuk Çayı) diye adlandırılan iki nehir üzerindeki Dorylaion'a geldi. Bütün çevre araziye zaptettikten sonra kalabalık bir insan grubunu ve çok sayıda çeşitli hayvanı orarlardan sürüp çıkardı. Kayıplarının haberini alan Türkler gruplar ve topluluklar halinde gelmeye başladılar..." Bkz. Kinnamos 2020, s.140.

12 Kinnamos 1175 yılında kentte çadırlarda yaşayan ikibin Türk'ün bulunduğunu bildirmektedir. Bkz. Kinnamos 2020, s.211.

17 Eylül 1176 yılında gerçekleşen savaşta büyük bir bozguna uğrayan Bizans İmparatoru'nun savaş sonunda gerçekleşen antlaşmaya bağlı olarak Dorylaion ve Sublaion Kalelerinin yıkılmasını kabul ettiği bilinmektedir (Khoniates 2020, s.131). Gerek savaş öncesi Dorylaion Kalesi'nin tahkim edilmesi, gerekse savaş sonrasındaki antlaşmaya bağlı olarak kalenin yıkılmasının şart koşulması, Dorylaion'un bölgedeki stratejik rolünün her iki taraf açısından da teyidi bağlamında önemli bir tarihsel veridir. Antlaşmanın gereği olarak Sublaion Kalesini yıktıran I. Manuel'in Dorylaion Kalesi'ne dokunmaması ve yıkılması yönündeki taleplere karşı gösterdiği direnç (Khoniates 2020, s.131, 133), kale ile birlikte bölgenin Bizans için ne kadar stratejik önemde olduğunun bir diğer göstergesi olarak okunabilir. Bizans'ın idari yapılanmasında Opsikion themasının¹³ 10 kent, 2 tourma ve 1 aplekta statüsündeki yerleşimler içerisinde Eskişehir bölgesinin Dorylaion ve Midaecion (Karahöyük) olmak üzere iki yerleşim ile temsil edilmesi bölgenin stratejik rolünün bir diğer göstergesidir.

Myriokephalon Savaşı (1176) sonrasında sonrasında Dorylaion kenti ve çevresi, dolayısı ile Karacahisar Kalesi'ndeki hakim güçleri kaynaklar üzerinden takip etmek mümkün değildir. Osmanlı kroniklerindeki anlatılara göre 1230'lu yıllarda kalenin Bizanslıların elinde olduğu anlaşılıyor.¹⁴ Neşri'ye göre Karacahisar Kalesi 1230'larda Selçuklu Sultanı ile Ertuğrul Gazi'nin ortak hareketi ile kuşatılmış ve son kertede Ertuğrul Gazi tarafından fethedilmiştir (Neşri 2008, s.35-36). Bu tarihten 1288 yılında kalenin Osmanlı Gazi tarafından fethedilmesine kadar geçen süre içerisindeki temsiliyeti ile ilgili farklı görüşler bulunmakla birlikte, kalenin Ertuğrul Gazi tarafından alınması sonrasında Bizans tekfurunun Sultan'a haraç vermesi koşulu ile yerinde bırakıldığı ve 1288 yılında Osman Gazi tarafından kalenin Bizanslılar ile yapılan savaş neticesinde fethedildiğine dair veriler bahsi geçen tarihler arasında kalenin Bizanslıların elinde olduğuna işaret etmektedir¹⁵. 1288 yılı sonrası Karacahisar Kalesi bir Osmanlı yerleşimi haline gelmiş, kaynaklardaki bilgiler ile arkeolojik bulguların ışığında kale Fatih Sultan Mehmed dönemine kadar son derece aktif olarak kullanılmıştır¹⁶. Bahsi geçen tarihsel akış 8. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar Eskişehir ve çevresinde son derece hareketli tarihsel olayların gerçekleştiğine işaret etmektedir. Ağırıklık olarak Bizans İmparatorluğu'nun Anadolu içlerine yönelik seferlerinde ordunun konakladığı bölge olarak adı geçen kent bu dönemlerde Bizans'a bağlı olmalıdır.

13 Opsikion Theması hakkında detaylı bilgi için bkz. Güneş 2021, s.164-185

14 Osmanlı kroniklerindeki anlatılara göre Ertuğrul Gazi döneminde Osmanlıların Selçuklu'ya bağlı olarak Söğüt ve Domaniç'in kendilerine yurt olarak verildiği süreçte, Karacahisar ve Bilecik Bizans'a bağlı tekfuruluklar olmakla birlikte Selçuklu'ya haraç vermektedirler. Bkz. Aşıkpaşazâde 2013, s.8; Neşri 2008, s.33.

15 "...Ve ol hinde Karacahisar tekürü ve Bilecik tekürü sultana muti' olup harac verirlerdi. Ol iki hisarın aralığı vilayeti kim Sogüt'dür, bunlara yurt gosterdiler kışlayüçün Ve Domanic Dağı'n ve Ermeni Beli'nün dağımı bunlara yayla verdiler..." Bkz. Aşıkpaşazâde 2013, s.8.

16 Karacahisar Kalesi kazılarındaki arkeolojik bulgular kalenin Fatih Sultan Mehmed dönemine kadar son derece aktif olarak kullanıldığını ortaya koymuş bir arşiv kaydında kalenin aşağıda yer alan Karacaşehir'e taşındığı yönündeki bilgiyi teyid etmiştir. Arşiv Belgesi için bkz. Bkz. İnalçık 2006, s.9-12; Doğru 2001, s.121-122.

Kazılarda ele geçen sınırlı sayıdaki Bizans sikkelerinin kronolojik dağılımı da bu iskanın ve Bizans hakimiyetin arkeolojik kanıtları olarak anlamlıdır. Tarihlenebilir en erken sikkenin basıldığı Focas döneminde Dorylaion'un isminin geçtiği bir kaynağa ulaşılamamıştır. Dorylaion'a yakın konumdaki Anatolikon Themasının başkenti olan Amorium'un etkilendiği, ilki 644 yılında gerçekleşen ve aralıklarla devam eden Arap akınlarından (Belke und Restle 1984, s.123; Ivison 2007, s.25-59) Dorylaion'un da etkilenmiş olması mümkündür. 7. 8. ve 9. yüzyıllardaki bu akınlarda kente bir müdahale olup olmadığını tespit etmek mümkün görünmese de Bitinya ve sonrasında İstanbul'a uzanan en kritik noktalardan birisinde yer alan Dorylaion'da savunmaya yönelik önlemler alınmış olması beklenmelidir. Bu bağlamda Karacahisar Kalesi kazılarındaki tarih bildiren bulgular sessizdir. Focas'tan sonra Kalede sikkesi bulunan İmparator 820 – 829 yılları arasında hüküm süren II. Mikhael'dir. Kazılarda kronolojik olarak VII. Konstantinos (913-959) ve X. Konstantinos'a (1059-1067) ait sikkeler ile en geç tarihli grup olarak Anonim G sikkeleri ele geçmiş olup bahsi geçen sikkeler ile kaynaklardaki tarihsel verilerin uyumlu kronolojide bulunduğu gözlemlenmiştir. Ancak Dorylaion'un dolayısı ile kalenin Türkler ve Bizanslılar arasındaki sınır hattındaki stratejik rolünün arttığı 1071 sonrasına ait kalede herhangi bir Bizans sikkesine henüz rastlanmamıştır. Özellikle 11. yüzyılın sonundaki I. Haçlı seferinin kilit noktalarından birisi olan kalede, 1147'de haçlılar ile 1159-60 yıllarında Bizanslılar ile gerçekleşen savaşlar sırasında etkin bir rol üstelenmesi beklenmekle birlikte bahsi geçen tarihler ile çağdaş herhangi bir sikkenin ele geçmemesi şaşırtıcıdır.

Myriokephalon Savaşı öncesinde Bizans kaynaklarında anarıldığı – tahkim edildiği belirtilen kalelerden birisi olan Dorylaion Kalesi'nde bu dönemde aktif ve yoğun bir kullanım olması beklenirken henüz bu tarihlerde kaledeki Bizans varlığına kaynaklık edebilecek herhangi bir arkeolojik bulguya da rastlanmamıştır. Ne yazık ki 13. yüzyılda bölgedeki tarihsel gelişmelere dair kaynaklar da suskundur. İstanbul'un Latinler tarafından işgali sonucunda 1204 ile 1261 yılları arasında İmparatorluğun başkenti olarak ön plana çıkan İznik'te ve Bitinya Bölgesi'ndeki Bizans hakimiyetin Eskişehir'e kadar uzanan bölgede nispeten daha güçlü olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Kaynaklarda bu yönde herhangi bir veri olmamakla birlikte, Dorylaion'un Bizans ile Selçuklu arasındaki sınırda stratejik rolü devam etmiş olmalıdır. 13. yüzyılın son çeyreğinde Cacabey vakfiyesine göre (Temir 1989, s.128) çok sayıda mescit ve han bulunan kentte azımsanmayacak sayıda Türk nüfusu olduğu ve dolayısı ile Türk hakimiyetinin güçlü olduğu anlaşılmakla birlikte, bu dönemde Karacahisar Kalesi'ndeki hâkim unsurları kesin yargılarla ifade etmek mümkün görünmüyor. Bu sürecin hemen sonrasında Osmanlı kroniklerindeki ortak anlatılara göre kalenin 1288 yılında Osman Gazi tarafından Bizanslılardan fethedildiğinin bildirilmesi kalenin Bizans hakimiyetinde olduğuna işaret eder (Âşıkpaşazâde 2013, s.16-17; Neşri 2008, s.42). Karacahisar'ın bu dönemde Germiyanogullarının elinde olduğu ve Osman Gazi'nin kaleyi bahsi geçen beylikten aldığı yönünde bazı görüşler (Lindner 2008, s.80) olmakla birlikte,

çıkarma dayalı bu görüşleri teyit edecek kaynak verileri bulunmamaktadır. Ne yazık ki 13. yüzyılda olasılıkla sürekli el değiştiren kaledeki bu geçişi şu ana kadar ele geçen sikkeler üzerinden okumak da mümkün değildir. Bu noktada önemle altını çizmek gerekir ki 2001 yılında başlayan ve aralıklar ile 2021 yılına kadar devam eden kazı çalışmalarında ağırlıklı olarak Osmanlı fethi sonrasında oluşan dokuda kazı çalışmaları sürdürülmüştür. Özellikle sur duvarlarına bitişik birbirine paralel konumlu olduğu yüzeyden takip edilebilen Bizans mekanlarında gerçekleştirilecek kazı çalışmalarında ele alınan sikkelerin referans ettiği tarihsel kronolojideki boşluklara katkı sunabilecek bulgulara ulaşılabileceği öngörülmektedir.

1. 2. Midilli-Gattilusio Lordluğu (1355-1462) ve Sikkeleri

II. Francesco Gattilusio 1384-1403/1404 / Mytilene

Öy. : FRANCISCUS GATILUXI

Yarım daire kemerler ile çevrili bir daire içinde Gattilusio ailesi arması

Ay. : DOMINVS METELINI Z

Yarım daire kemerler ile çevrili bir daire içinde Paleologos arması

MS.1396-1400

8. AE 16 mm., Kazı Env.o.: KH-12 / S-10; Kazı Buluntu Yeri ve Kodu: Z-5/± 1005.38; Ref.: Metcalf 1995, 293. Pl. 45, 1165; Lunardi 1980, 258, G9; Schlumberger 1878, Pl.XVI.1

9. AE 17 mm., Kazı Env.no.: KH-12 / S-32; Kazı Buluntu Yeri ve Kodu: Z-7/± 1005.42; Ref.: Metcalf 1995, 293. Pl. 45, 1165; Lunardi 1980, 258, G9; Sch. Schlumberger 1878, Pl.XVI.1

10. AE 0,89 gr., 17 mm., Kazı Env.no.: KH-21 / S-71; Kazı Buluntu Yeri ve Kodu: S 3A/± 1002.37; Ref.: Metcalf 1995, 293. Pl. 45, 1165; Lunardi 1980, 258, G9; Schlumberger 1878, Pl.XVI.1

11. AE 0,65 gr., 17 mm., Kazı Env.no.: KH-20 / S-240; Kazı Buluntu Yeri ve Kodu: S1/± 1002.75; Ref.: Metcalf 1995, 293. Pl. 45, 1165; Lunardi 1980, 258, G9; Schlumberger 1878, Pl.XVI.1

Tanım ve Değerlendirme

Gattilusio lordluklarının¹⁷ ana bölgesi olan Midilli, Ege'nin en büyük adalarından biridir. Anadolu kıyılarında seyahat eden gemilere barınak sağlayan adalar zincirinin kuzey ucunda yer alan Midilli 1204 yılında Konstantinopolis'in düşmesiyle birlikte takip eden yıllarda tüccarlar, paralı askerler, hacılar veya geçici işgalciler olarak Ege çevresindeki topraklara sahip olan Müslümanlar ve Latin Hıristiyanlar bölgeyi yönetmişler ve hatta Bizans toprakları için rekabet etmişlerdir. Bu durum, Konstantinopolis'in Osmanlı'nın eline geçmesine değin devam etmiştir. Ada 1355-1462 yılları arasında Cenevizli Gattilusio ailesi tarafından yönetilmiştir.¹⁸ Ege'deki Gattilusio lordluklarının kökeni, Cenevizli korsan Francesco Gattilusio'nun Bizans imparatoru V. Ioannes Palaiologos (1341-91) tarafından Konstantinopolis'i kayınpederinden

17 Ege'de Foça, Sakız, Sisam, İcaria ve İzmir Ceneviz kolonileri arasında yer alır. Bunun yanında Midilli, Taşoz, Semadirek, Lemnos, İmroz ve Enez yine Cenevizli Gattilusio lordlukları tarafından yönetilmiştir. Bkz., Miller 1913, s.446-47; Miller 1911, s.53-55.

18 1450'lerde Midilli'nin Gattilusio lordu için çalışan tarihçi Dukas'ın metinleri ile Nikephoros Gregoras ve Ioannis Kantakuzinos'un tarihleri önemli dönem kaynakları içinde yer almaktadır. Bkz., Doukas 1958, s.1-3; Gregoras 1829-55, Corpus 12, 14, 15; Kantakouzenos 1828-32, Corpus 7, 8, 9. Midilli, Cenovalı Francesco Gattilusio öncesi Yunanlılar, Persler, Romalılar, Bizans ve kısa bir süre de Çaka Bey hakimiyetinde kalmıştır. Faka Dorino Gattilusio döneminde adanın İtalyan ve İspanyol korsanlar tarafından üst olarak kullanılması beraberinde 1462'de Midilli'nin Fatih Sultan Mehmed tarafından ele geçirilmesine neden olmuştur. Bkz., Doğan ve Güngör 2015, s.299.

almasına yardım etmesi için askere alındığı 1354'teki Kasım olaylarına dayanmaktadır.¹⁹ V. Ioannes Palaiologos imparatorluk başkentini kontrolünü ele geçirdikten sonra müttefiki Francesco Gattilusio'yu kız kardeşi Maria ile evlendirmiş ve Midilli Adası'nı kendisine vermiştir. 1384 yılında gerçekleşen depremde Francesco, iki büyük oğlu Andronico ve Domenico ölmüş; hayatta kalan en küçük oğlu Jacopo Midilli lordu ünvanı ve II. Francesco adı ile hüküm sürmüştür (Wring 2014, s. 46).

Dönemin siyasi ve ticari olay – olgularında etkili oldukları anlaşılan Gattilussio ailesinden I. Francesco'nun 1355'te Midilli'nin yönetimini üstlenmesinin ardından ilk faaliyetlerinden birisi - ne yazık ki hiçbir örneğini bilmediğimiz - Venedik dukalarının taklidini bastırmak olmuştur.²⁰ I. Francesco Gattilussio'un bilinen bakır birimlerinin ön yüzünde inci dizileri ile oluşturulmuş daire içinde Paleologos arması²¹ (Yunan haçı kolları arasında “B”) ve arka yüzünde Gattilussio ailesi arması yer almaktadır.²² Karacahisar Kalesi'ndeki çalışmalarında da bulunan ve benzer örnekleri uzun yıllar I. Francesco Gattilussio'ya atfedilen, son dönem araştırmalarında II. Francesco Gattilussio'ya ait olduğu kabul edilen sikkelerin ön yüzünde yarım daire kemerler ile çevrili bir daire içinde Gattilussio ailesi arması ve arka yüzünde yine yarım daire kemerler ile çevrili bir daire içinde Paleologos arması görülmektedir. II. Francesco Gattilussio sikkeleri sikkede ön yüzünde lordun tam adının yazılışı ile ayırt edilmektedir. 1396-1400 yılları arasına tarihlenen bu sikkelerin ön yüzünde “FRANCISCUS GATILUXI” ve arka yüzde ise “OMINUS METELINI Z” yazıları okunmaktadır.

Karacahisar Kalesi kazılarında bulunan 4 adet II. Francesco Gattilussio sikkesi (1396-1400) temsil ettiği tarihsel aralıklar itibari ile Yıldırım Bayezid döneminde kalenin kullanımı ile ilgili bir sürecin yansıması olarak okunmalıdır. Dolayısıyla Gattilussio sikkeleri 1396 yılı sonrası kaleye gelmiş olmalıdır. 1396 ve 1400'lü yılların başında Midilli, Batı Anadolu Beylikleri ve Osmanlı arasındaki ilişkiler söz konusu sikkelerin Orta Anadolu'da Osmanlı'nın egemenliğini ilan ettiği kalede bulunma nedenlerini açıklayacaktır. Şöyle ki Ceneviz kökenli Gattilussio ailesini de ticari bir topluluğun üyeleri olarak değerlendirmek yanlış olmaz. Gattilussio lordlarının kendilerinin ticarete doğrudan katılımlarına dair çok az

19 Doukas 1958, s.1-3; Dukas 1956, s.24-27; Nicol 1993, s.8-82. Gattilussio ailesi 13. yüzyılın sonlarına doğru dikkatini Levant ticaretine çevirmiş, ancak Bizans tebaasında 1341'e değin zarar görmüş Cenevizlilerin arasında yer almıştır. Bkz., Miller 1913, s.406-447, 407.

20 Venedik altın dukalarının düşük kaliteli ve farklı ağırlıktaki taklitlerinin basımına ilişkin olarak Venedik temsilcisi tarafından 1357 yılında, Venedik Cumhuriyeti haklarına zarar veren uygulamanın durdurulması için Cenevizlilere bir mektup gönderilmiştir. Ancak yine de haleflerinin Venedik dukalarının taklidi sikkeler basmaya devam ettiği bilinmektedir. Bkz., Lunardi 1980, s.240, 243.

21 Varlığını Bizans'a borçlu olan koloni, Bizans İmparatorluk sembolünü sikkelerinde kullanmış olabilir. Ancak Gattilussio sikkelerinde Bizans sembollerinin kullanılması, Akdeniz'in Hristiyan topraklarında yaygın olan ve çok farklı motiflerden ortaya çıkan Bizans sikkelerinin doğrudan taklidinden tamamen farklıdır. Çünkü Gattilussio lordları madeni para basmaya başladığında, Bizans nüvizmatik egemenliği çağı uzak bir anıydı. Söz konusu dönemde artık Venedik düka ve Floransa florini uluslararası para birimi olarak yerini almıştı. Bkz., Wring 2014, s.120-121.

22 Ön yüzde arma çevresinde F. G. DOMINVS ve arka yüzde METELINI: yazıları bulunmaktadır.

kanıt olsa da bilinen faaliyetleri büyük ölçüde şap işiyle ilgilidir. Şap ticaretinin Gattilusio ailesininin Ege ve ötesindeki daha geniş dünyayla bütünleşmesinde temel bir rol oynadığı ve onları çok çeşitli komşu gruplarla karşılaştırdığı bir gerçektir (Wring 2014, s.201).²³ Bunun yanında Midilli'de belgelenmiş, adada üretilmiş ya da anakaradan ihraç edilen malların kayıtlarında tahılın da yer alması önemlidir.²⁴ Bu bağlamda 1387 yılında Cenevizliler ve I. Murad arasında yapılan antlaşma dikkat çekicidir. Antlaşmadan, Osmanlı hükümdarının Cenevizlilerle düzenli ilişkileri olduğu, en azından ara sıra bir Ceneviz acentesi kullanarak, İmparatorluk içinde ticaret yapan Cenevizli tüccarlardan vergi topladığı ve bu temasların Osmanlılar tarafından önemli görüldüğü anlaşılmaktadır.²⁵

Gattilusio sikkelerinin Anadolu'da dolaşımı ticari faaliyetler ile açıklanabileceği gibi bununla beraber siyasi birtakım gelişmeler de duruma açıklık getirebilir. Örneğin I. Bayezid'in Niğbolu Muharebesi (1396) sonrası esir alıp Bursa'ya gönderip hapsediği Flandra, Burgonya dukleri ve yüksek rütbeli Fransız baronları, Midilli lordu II. Francesco'nun ödediği yüksek meblağlı fidye ile serbest bırakılmıştır (Dukas 1956, s.31; Luttrell 1997, s.143).

Bahsi geçen sikkelerin temsil ettiği tarihlerde (1396-1400) Osmanlı sultanı olan Yıldırım Bayezid döneminde Osmanlı Beyliği'nin Anadolu ve Balkanlar'da son derece etkili bölgenin en önemli aktörü olduğu anlaşılmaktadır. Kaledeki arkeolojik kazılarda (2019-2021) tespit edilen 98 adet I. Bayezid sikkesi Karacahisar'ın bu dönemde Osmanlı Beyliği için önemini koruduğu ve iskanın devam ettiğine işaret etmektedir. Henüz oldukça sınırlı alanda gerçekleşen kazı çalışmalarında II. Francesco'nun sikkelerinin ele geçmiş olması ekonomik ilişkiler, fidye ve haraçlar ile bahsi geçen sikkelerin Osmanlı ekonomisinde tedavüle katıldığını düşündürmektedir.

1. 3. Eflak Beyliği (Rum.Valahiei/İng. Wallachia) ve I. Mircea Sikkeleri

12.

I. Mircea (1386-1394 / 1397-1418)

Curtea de Argeş

-
- 23 Şap madenciliği üretimi ve ihracatı 13.yüzyıl ortalarından itibaren Anadolu'da Ceneviz egemenliği altında olmuştur. 14.yüzyıl başlarında şap çıkarma işi Cenevizli Zaccaria ailesinin denetimi altındayken, 1356'da Midilli'ye yerleşmiş olan Gattilusio ailesi Kuzey Ege'de ve adalarda şap üretimini kontrolü altına almıştır. Bkz., Fleet 2009, s.82.
- 24 Gattilusio yönetimi boyunca adada ticaret veya şiddet yoluyla elde edilen kölelerin de ihraç edildiği bilinmektedir. Bkz., Wring 2014, s.212.
- 25 Antlaşmaya göre Cenevizlilerin Osmanlı topraklarında güvenli ve emniyetli bir şekilde ticaret yapabilecek, diledikleri malları kendi özgür iradeleriyle hiçbir şekilde engellenmeden alıp satabileceklerdir. Bkz., Fleet 1993, s.13-33. 1352 ve 1389 yıllarında da gerçekleştirilen anlaşmalar olmakla birlikte ne yazık ki günümüze gelmemiştir. Bkz., Fleet 2009, s.13.

Duka

Seri II-a

Öy. : +Iω MP[...] BOIBODA

Basarab aile arması? İkiye bölünmüş kalkan, birinci alan içinde dört yatay çizgi, sağdaki ikinci alan içinde “S”

Ay. : +Iω MP[.]_ BOIBOD

Eflak arması üzerinde, miğferin üzerinde dağ kartalı, sol boşlukta “S”

MS.1386-1396/1402

AR 0,37 gr., 13 mm., Kazı Env.no.: KH-21/ S-92; Kazı Buluntu Yeri ve Kodu: S 1B/± 1001.90; Ref.: MBR 179-180, 185a; Iliescu 2008, 241, no.258

Tanım ve Değerlendirme

Eflak Beyliği, 1330'da Macaristan'dan bağımsız olarak Karpatlar ile Tuna, Siret ve Milcov nehirleri arasında yer alan devletlerin birleşmesi sonucu kurulan ilk bağımsız Rumen prensliğidir (Georgescu 1991, s.17).²⁶ Eflak beyleri, 1388-1389'dan sonra Silistre ve Dobruca'yı; 1403-1404'ten 1426'ya kadar da Eflak'ı kontrol etmişlerdir.²⁷ Dobruca kıyıları boyunca ara sıra yapılan baskınlar dışında, Osmanlı kuvvetleri 14. yüzyılın sonuna kadar Romanya topraklarına akın yapmamıştır.²⁸ Rumenlerin, Osmanlı egemenliğini azaltmak için birçok girişimde bulunması, Osmanlı'nın bölgedeki beylikler üzerindeki doğrudan

26 13. ve 14. yüzyıllarda Orta ve Batı Avrupa'daki Feodal Romanya ülkeleri Transilvanya, Eflak ve Moldovya aynı modele göre kurulmuştur. 19. yüzyılın ortalarında (1859) Boğdan ve Eflak birleşerek Romanya kurulmuş ve 1878'de Dobruca eyaleti de Romanya'ya katılmıştır. Bkz., Calcan 2010, s.21-30.

27 Macaristan ve Osmanlı'nın sık sık müdahalesine rağmen kentsel durum olumsuz etkilenmiş olsa da Eflak ekonomisi ticarete dayalıydı ve beyleri, Karadeniz'e doğrudan erişimin ekonomik ve askeri öneminin farkındaydılar. Radvan 2009, s.489, 493.

28 Eflak, Osmanlı Padişahı I. Murad'ın tâbiliğini kabul ederek ondan yardım alan ve Tuna boylarındaki şehirlere saldıran Bulgar Çarı Şişman'a karşı mücadele vermiştir. Bu mücadele sırasında Eflak prensi Vlaicu'nun (1364-1377) kuvvetleri Osmanlı birlikleriyle de savaşarak küçük başarılar kazanmıştır (1368). Osmanlılar'la Rumenler'in ilk karşılaşması sayılan bu savaştan sonra Türkler'in Balkanlar'daki ilerlemesinin önemini anlayan Vlaicu 1373'te I. Murad ile antlaşma imzalamıştır. Bkz., Karpat 1994, s.467.

kontrolünü geciktirmiş olmalı. 14. yüzyılın sonlarında I. Mircea'nın²⁹ Türklerle savaşı, şüphesiz Türklerin Bulgaristan ve Sırbistan çarlıklarını tasfiye ettiği bir zamanda Eflak'ın siyasi bir varlık olarak hayatta kalmasına neden olmuştur (Gemil 2009, s.79; Georgescu 1991, s.53-54).

I. Kosava Savaşı'nda Eflak prensi I. Mircea (1386-1394 / 1397-1418) Sırlara yardım ettiği için Yıldırım Bayezid Eflak üzerine Türk kuvvetlerini göndermiştir. I.Mircea ve Bayezid arasındaki Rovine savaşı (1395) yararlanan I. Vlad (1395-1397) Eflak tahtını işgal etmiş ve Türk egemenliğini tanıyan ilk Eflak voyvodası olmuştur (Felmer 2016, s.62). Ancak I. Mircea 1397'de Macar yardımı ile Eflak tahtını geri almıştır (Giurescu and Giurescu 1976, s.368).

15. yüzyılın başında Timur'un 1402'de Ankara'dan galip gelmesi ve sonra Bayezid'in esir alınmasını takip eden süreçte I. Mircea hem Musa'yı hem de Mustafa'yı destekleyerek, Bayezid'in iki oğlu arasındaki Osmanlı tahtını ele geçirmek için çıkan kavgalara karışmıştır. 1415'te Musa'nın padişah olmasında Rumen kralının rolü yadsınamaz. Ancak Mehmet'in 1413'te tahta çıkması Rumen kralına yeniden düşmanlığı beraberinde getirmiştir. 1415'te Dobruca eyaleti Osmanlı egemenliğine girmiş ve aynı yıl, 1415'te, I. Mircea ülkesinin barışı karşılığında Osmanlı Padişahına 3.000 duka haraç ödemeyi kabul etmiştir (Calcan 2010, s.22-23).

Karacahisar Kalesi kazılarında bulunan Avrupa sikkelerinden biri Eflak prensi I. Mircea'ya aittir. Eflak Beyliği I. Vladislav (1364-1367) ile birlikte 1365'te düzenli olarak gümüş ve bronz sikke basmaya başlamıştır.³⁰ I. Vladislav ve I. Mircea arasındaki yaklaşık 50 yıl Eflak'ın Ortaçağ nümizmatikliğinin "altın" çağını temsil etmektedir. Bu dönem, birkaç farklı atölyede üretilen, farklı türde çok sayıda sikke ile karakterize edilmektedir (Oberlader-Tarnoveanu, 2012, s.27-76.) Eflak ve Boğdan'ı geçen yollar, kollarıyla birlikte Karadeniz Bölgesi'nde sona eren veya başlayan muazzam ticari yolların bölümleriydi. Bölgedeki ticaret de doğal olarak ilk önce yerel para birimine dayanmaktaydı. Özellikle I. Mircea yeterli miktarda ve uygun değerde madeni paralar bastırarak ve anlaşma imzaladığı komşu ülkelerle ticareti teşvik ederek ekonominin konsolidasyonuna özen göstermiştir. Dönemin belgeleri, 14. yüzyılın sonlarında ve 15. yüzyılın başlarında Eflak nüfusunda önemli bir artışa ve gerçek ekonomik refaha işaret etmektedir.³¹

29 I. Mircea "Yaşlı Mircea" olarak da adlandırılmaktadır. 16.yüzyılda Eflak Voyvodası olan aynı adı taşıyan Mircea Ciobanul ile karışmaması için böyle adlandırılmıştır. Bkz., Panaitescu 1943, s.41.

30 Eflak'ta sikke basımı 1477'ye kadar devam etmiştir. Voyvodanın egemenliğinin bir göstergesi olarak Eflak Beyliği 1658 ve 1713'lerde de para bastırılmıştır. Bkz., Georgescu 1991, 27; Iliescu 1970, 14.

31 Kaiter and Moise 2009, s.79. Uzun vadede Eflak, ekonomisi için çok avantajlı olan bu siyasi statüsünü koruyamamıştır. Kanuni Sultan Süleyman'ın başlattığı dünya hakimiyeti politikası, önce Eflak, ardından Boğdan ve daha sonra Transilvanya giderek padişahın gücüne bağlı hale gelmiş ve giderek daha sıkı bir şekilde Osmanlı ekonomik sistemine entegre olmuştur. Bu yeni durumun bir sonucu olarak, kuzey Tuna bölgesi Levanten tüccarlar ve çoğunlukla Rumlar, Ermeniler, Yahudiler ve Osmanlı tebaası tarafından işgal edilmiştir. Bkz., Gemil 2009, s.270.

I. Mircea döneminde Slav ve Latin³² lejantı içeren farklı tipte sikkeler basılmıştır. 1386-1396 / 1402 yılları arasında basılan Slav efsaneli sikkelerin Severin ve Curtea de Argeş'te, 1402-1418 yılları arasında basılan Latin efsaneli sikkelerin Târgoviște veya Dârstor'da darp edildiği düşünülmektedir. Karacahisar Kalesi'nde bulunan I. Mircea sikkesi 1386-1396 / 1402 yılları arasında basılan Slav efsaneli sikke tipi içinde değerlendirilmektedir. Geleneksel "Munteniyan" veya "ortak tip" olarak adlandırılan bu tipin ön yüzünde, üç ya da dört ön pano ile bölünmüş bir kalkan veya bir logo vardır. Çoğunlukla, özellikle Slav efsanesi olan madeni paralarda, hattın ortasında kalkanı ikiye bölen bir küre de yer alabilir. Sikkenin arka yüzünde sağda bazen süslemeli kapalı bir miğfer ve miğferin alt kısmında kabartmalı bir haç bulunur. Miğferin üstünde, her zaman kapalı kanatlı ve başı sola dönük bir kartal vardır (Iliescu 2008, s.101). "Munteniyan" adlı bu tipteki sikkeler Mercia'nın para reformundan sonra terk edilmiştir.³³

Orta Avrupa- Doğu dünyası arasındaki ekonomik ilişkilerde Rumen Prenslüklerinin aracı olarak hareket ettikleri anlaşılmaktadır.³⁴ Özellikle Kuzey Dodruja'da yer alan Silistre, Isaccea, Enisala ve Niculițel'de bulunan I. Mircea dönemine ait sayısız sikke defineleri, ticari ilişkilerden doğan yerel ekonomik refahın kanıtıdır (Kaiter 2021, s. 4.). Ayrıca Bulgaristan'ın kuzey Karadeniz kıyısında (Güney Dobruca bölgesindeki Kaliakra) ve kuzey doğusunda (Varna bölgesi Kastriçi Kalesi) bulunan yine I. Mircea dönemine ait defineler, Eflak sikkelerinin kuzey Karadeniz sahilinde, Bulgar pazarında dolaşımda olduğunu ve iki ülke arasındaki ticareti işaret etmektedir. 14. yüzyılın ikinci yarısına ait Eflak sikkelerinin Kuzeydoğu Bulgaristan'a yayılmış olması, bu topraklarda sikke dolaşımına girdiklerini açıkça göstermektedir. Bu sikkelerin en yaygın olanı, 1386-1396'daki ilk iktidar döneminde basılan I. Mircea'nın emisyonlarıdır. Dolayısıyla I. Mircea dönemi sikkelerinin bir kısmı, bu yerlerdeki askeri saldırısının bir sonucu olarak da değerlendirilebilir (Mitev 2016, s.207-208).

32 Latin efsaneli nümizmatik kanıtlar I. Mircea'nın Osmanlı baskısına karşı koymak için batı dünyasıyla tamamen yeniden bağlantı kurduğunu göstermektedir. Bu anlayışın Türklerin ilk Kosova savaşında (1389) Sırp'ları yenmesi, I. Murad'ın yerini genç Sultan Bayezid'in almasından sonra yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Bkz., Fratila-Felmer 2016, s.61.

33 1402 / 5-1418 döneminde basılan bu sikkelerde Bizans (Doğu) ile feodal Batı'nın bir birleşimi olarak İsa büstlü, taç, haç ve kılıç veya mızrakla, güç işaretleri ile temsil edilen pelerinli ya da pelerinsiz Bizans kostümlü hükümdar tasvirleri yer almaktadır. Bkz., Iliescu 2008, s.166.

34 Balkan ve Bizans devletlerinin Osmanlı hakimiyetine girmesi doğal olarak ticaret alışkanlıklarının değişmesini beraberinde getirmiştir. Ticaret yollarını kontrol edenler düzenli olarak değişse de 15. yüzyıla kadar İtalyanlar aslan payına sahipti, Levant tüccarları bu yüzyılın ikinci yarısında (1475-1484'ten sonra) giderek kazançlarını arttırmış Yunanlılar, Türkler, Yahudiler bunu takip etmiştir. 16. yüzyıla kadar Levant'tan Macaristan ve Polonya'ya kadar karada ve denizde üç ana ticaret yolu söz konusudur. Birincisi Akdeniz ve Adriyatik üzerinden sonra karadan, Venedik veya Dalmaçya merkezleri üzerindeki hat; ikincisi Karadeniz üzerinden, karadan ve ardından İtalyan limanlarından, Eflak, Moldova ve Transilvanya kasabalarından geçen diğer bir yol ve üçüncüsü sadece karada, Bulgaristan, Sırbistan, Eflak ve Transilvanya kasabaları üzerinden işleyen ticaret yoludur. Bkz., Radvan 2009, s.492.

Söz konusu buluntular arasında, Bulgaristan'ın Tuna Nehri kıyısındaki Rusçuk'ta ele geçen define; Ivan Alexander ve Michael Asen (1337-71 / 80), Ivan Sratsimir (1360-1396), Orhan I (1324-1362), Murad I (1362-1389), Bayezid I (1389-1402), Francesco Dandolo (1329-1339) ve I. Mircea sikkelerini bir arada içerdiği için dikkat çekicidir. Definedeki en son emisyonlar I. Bayezid ve I. Mircea'nın sikkeleridir. Sikke birikimlerini gizleme koşulları değişebilir, ancak burada definenin saklanma nedenini 1393-1396 döneminde Bulgar topraklarının Osmanlılardan alınması ile ilişkilendirmek yanlış olmaz (Mitev 2016, s.205). Karacahisar Kalesi kazılarında ele geçen ve bireysel kaybı gösteren ya da günümüz Romanya ve Bulgaristan sınırları içinde bulunan defineler gibi toplu istifler Eflak sikkelerinin farklı coğrafyalarda sadece dolaşımını değil, ülkeler arası ticarete katıldığı ve hatta definelerde tercih edildiğini göstermesi açısından önemlidir.

Eflak Beyliği ve Osmanlılar arasındaki sistematik ilişkiler ve doğrudan çatışmalar I. Mircea döneminde 1386-1418 yılları arasında meydana gelmiştir. I. Mircea döneminde Eflak pazarında Ceneviz tüccarlarının varlığı ve yine Cenevizlilerin tahılları Dobruca, Boğdan ve Eflak tüccarları aracılığıyla, limanlarda gerçekleşen takasla elde ettikleri bilinmektedir (Radvan 2009, s.497). Sinop'ta bulunan Candaroğulları³⁵ Beyi İsfendiyar Bey'in I. Mircea'yı Osmanlı topraklarına saldırmaya teşvik etmesi ve bir yandan da ülkeleri ellerinden alınan Aydın, Saruhan ve Menteşe beylerini Sinop'ta himaye ettiği (Öden 2000, s.512) düşünüldüğünde, Batı Anadolu, kuzeybatı Anadolu ve Rumeli'de gerçekleştirilen ya da gerçekleştirilecek olan Beylikler/Osmanlı dönemi arkeolojisi çalışmaları/verileri tarihsel olayların somut kanıtları olarak değer kazanacaktır. Karacahisar Kalesi kazılarında tek örnek temsil edilen I. Mircea sikkesi arkeolojik olarak Türkiye sınırları içerisinde ele geçmiş az sayıda örnekten birisi olup I. Murad, Yıldırım Bayezid ve Çelebi Mehmed sikkeleri ile birlikte aynı koddan tespit edilmiştir. Sikkenin bulunduğu çalışma alanının sarnıç olması homojen kültür tabakası tespitinin güçlüğü, akıntı (yağmur vs.) ile taşınmış olabileceği göz önüne alındığında ele aldığımız sikke bağlamında kesin tarihlendirme ve kalede bulunma sebebi üzerine kesin yargılar bildirmek mümkün değildir.

1. 4. Nürnberg Jetonları (1475-1888)

13.

II. Hans Krauwinkel (1586-1635)

Öy. : HANNS.KRAUWINCKEL.IN.NV

35 Osmanlı, Fars ve Arap kroniklerine göre Candaroğulları Emiri II. Süleyman Paşa Eflak Beyi I. Mircea ile Osmanlılara karşı olasılıkla 1390'un sonunda 1391'in başında askeri iş birliği içindeydi. Eflak Beyi ile Candaroğulan emirleri arasında kurulan bağlar, I. Mircea tarafından neredeyse otuz yıldır desteklenen Anadolu politikasının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Detaylı bilgi için bkz., Nagy 1996, s.483-510.

Her biri altı yapraklı bir rozetin etrafında 3 taç ve zambak

Ay. : GOTTES REICH BLIBT EWICK (Tanrının krallığı sonsuza dek sürer)

İki sıralı üç kemerli/üç açılı motif içinde (kalkan ya da sancak olarak tanımlanabilir) haçlı küre.

MS.1586-1635

Cu 20/22 mm., 0,95 gr., ky.12; Kazı Env.no.: Y-23; Kazı Buluntu Yeri ve Kodu: Yüzey; Ref.: Mitchiner 1988, no. 1540-1552

14.

III. Hans Schultes (1608-1612)

Öy. : GLIK KVMPPT VON GOT ISTWAR (iyi şans Tanrı'dan gelir)

sağa dönük miğferli Merkür büstü

Ay. : HANS SCHVLTES NORNBER

İki sıralı üç kemerli/üç açılı motif içinde (kalkan ya da sancak olarak tanımlanabilir) haçlı küre.

MS.1608-1612

Cu 21 mm., 0,97 gr., ky.12; Env.no.: KH-14 / S-27; Kazı Buluntu Yeri ve Kodu: V-13/
± 1005.51; Ref.: Mitchiner 1988, no. 1418.

Tanım ve Değerlendirme

Madeni para benzeri jetonlar 14.yüzyılın başlarından itibaren önce İtalya'da ardından Fransa, Hollanda, İngiltere ve Almanya'da ortaya çıkmıştır.³⁶ Kökeni antik çağa dayanan abaküs denilen tahta ile kullanılan jetonlar muhasebe (toplam-çıkarma) için vazgeçilmez araçlardır. Bu tür setler tüccar dükkanlarında, darphanelerde, vergi dairelerinde, kalelerde, kırsal mülklerde ve manastırlarda kullanılmıştır (Idzikowska 2018, s.227). Batı Avrupa'da³⁷ jetonlar üç yüz yıldan fazla hesaplama aracı olarak kullanılmıştır. Batı Avrupa'dan³⁸ Sibirya'ya (Pushkarev 2006, s.825-833), Anadolu'ya,³⁹ Sudan'a⁴⁰ hatta Amerika Birleşik Devletleri'nin Virginia eyaletine⁴¹ değin geniş bir alana yayılmış olan jetonların malzemesi genellikle kurşun, pirinç, bakır ve kalaydır, tanınmış bir kamu otoritesinin damgasından yoksun ve nadiren bir tarih taşımaktadır. 16. yüzyılın ikinci yarısında yazılı hesapların yaygınlaşmasıyla birlikte jetonların işlevleri değişmiş, kart oyunlarında fiş ya da düğünlerde ve festivallerde hatıra eşyası olarak kullanılmıştır. Farklı coğrafyada bulunan sayısız jetonlar üzerinde açılmış olan delikler de yerli halk tarafından süs eşyası olarak kullanıldığını da göstermektedir.⁴²

Batı Avrupa pazarında, 15.yüzyılın sonlarından itibaren sayım tahtalarının modası geçene kadar jetonların büyük kısmı için üretim merkezi olarak Nürnberg olarak kabul edilmektedir.

-
- 36 Thames Nehri'nde bulunan 1212 jetonun kapsamlı analizinde jetonların %92'sinin 1300-1650 yılları arasında üretildiği, bu jetonların 1300-1400 tarih aralığında olanlarının İngiltere'de, 1400-1450 yılları arasında tarihlenenlerinin Fransa ve 1450-1650 yılları arasındakilerin de Nürnberg üretimi olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu buluntularda 1550-1650 yılları arasında Nürnberg üretimi jetonların sayısal olarak varlığı dikkat çekmektedir. Bkz., Carnell 2002, s.8.
- 37 İngiltere'de 13.-14.yüzyıllarda dönemin penilerine benzeyen jetonlar üretilmiştir. 15.yüzyılda ise Fransa ve Aşağı Ülkelerden gelen rekabet ile İngiltere'de jeton üretimi sonlanmıştır. 16.yüzyılda İngiltere'de Ortaçağ hayırseverliğinin bir yönü olarak jetonlar bazı yoksulların ihtiyaçlarını karşılamak için sadaka aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Fransa ve Belçika'da jetonların birçoğu kasabalardaki nehir yataklarındaki ticari ve hayırsever faaliyet alanlarında bulunmuştur. Örneğin Paris'te, en kapsamlı buluntular, Paris'in önde gelen yardım hastanesi olan Hotel-Dieu'nun hemen altındaki Seine yatağının taranmasında ele geçmiştir. Bkz., Courtenay 1972, s.277, 295. Güney Fransa'da Psalmodi Manastırı kazılarında bulunan 16.yüzyıl jetonları için bkz., Yoon 2004-05, s.173-184.
- 38 Yunanistan'da bulunan ve 16.-17.yüzyıla tarihlendirilen jetonların Osmanlı ihracatlarının yokluğunda genellikle küçük para işlevlerini yerine getirdikleri varsayılmaktadır. Bkz., Baker, 2018a, 147.
- 39 Anadolu buluntuları için bkz., Bilici 2005, s.351-356; Çizmeli-Öğün 2013, s.433-437; Ünal 2011, s.137-155; Dönmez, Algaç ve Aydın 2019, s.33-50.
- 40 Mısır'ın güneyi ve Sudan'ın kuzeyi boyunca uzanan Nil vadisi yer alan bölgede bulunan ve 16.yüzyıla tarihlenen jetonların varlıklarını Kanuni Sultan Süleyman'ın fetihlerinden sonra Avrupa ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ticari ilişkilere borçlu olmalı. Bkz., Idzikowska 2018, s.227-229.
- 41 16.-17.yüzyıla tarihlenen bu jetonlar, Virginia eyaletinde ve Kuzey Amerika'da kalelerde, kiler ve depo hizmeti görmüş atölyelerde bulunmuştur. Hesaplama aracı dışında reklam, anma ya da propaganda aracı olarak kullanılmış olduğu düşünülen jetonlar, İngilizlerin Amerika'daki Kızılderililerle takas etmek için yanlarında getirdikleri ticari malların bir parçası olduğu yaygın olarak kabul edilmektedir. Bkz., Straube 2014; Harrington 1956, s.1-11.
- 42 Pushkarev 2006, s.825. Ancak bu delikler jetonların madeni para olarak geçmesini önlemek için tüccarlar tarafından da açılmış olabilir.

Bunun nedenleri arasında Nürnberg'in atölyelerinin, jetonları önceki üreticilerden çok daha ucuza ve bol miktarda üretebilmesi ve Fugger'larla⁴³ bağlantıları aracılığıyla erişilebilen dağıtım ağlarından yararlanmış olması yatmaktadır.⁴⁴ Yaklaşık 1480'lerden itibaren Almanya'nın Nürnberg darphanesi ustalarının aileleri tarafından muhasebede kullanılmak üzere basılan bakır ve pirinç jetonların üzerinde tarih yer almaz ve darphane işareti bulunmaz. 1550 yılı civarında piyasaya sürülen Nürnberg jetonları üzerinde ise Latince yazıtlar, üreticilerinin adları ve bazen de tarihler görülmeye başlamıştır.⁴⁵

Nürnberg'e atfedilen jetonlar iki grup altında değerlendirilmektedir. Birincisi 15.yüzyıla ait olan 19-20 mm. çapında ve üzerinde Alman silahların ve motiflerinin tasvir edildiği örnekler, 16.-17.yüzyılda basılan ve daha büyük olan ikinci grup ise 15.yüzyılda basılan florin ve guldenlerin model alındığı örneklerdir. Fransa ve Aşağı Ülkeler, 16. yüzyılın ortalarında / 17. yüzyılın başlarında jeton üretse de baskın tip ve ana üretim merkezi Nürnberg'deydi.⁴⁶ Nürnberg jetonlarının iyi bilinen üreticileri sırasıyla I. Hans Schulte (1553-1584), II. Hans Schulte (1586-1603), III. Hans Schulte (1608-1612), I. Hans Krauwinkel (1562-1586), II.Hans Krauwinkel (1586 -1635), I. Hans Krauwinkel'in kardeşi Damian Krauwinkel (1543-1581), Hans Lauffer (1611-1632) ve Mathaus Lauffer (1632-1634) idi. Karacahisar Kalesi kazılarında bulunan 2 adet Nürnberg jetonundan biri III. Hans Schultes (1608-1612) ve diğeri II. Hans Krauwinkel (1586-1635) atölyesi üretimidir. Her iki jetonun da arka yüzünde Gül/Küre⁴⁷ tip olarak adlandırılmış jetonlarda görülen iki sıralı üç kemerli/üç açılı motif içinde (kalkan ya da sancak olarak tanımlanabilir) haçlı küre yer almaktadır. Bunun etrafında ise döneme özgü dini ayet bulunmaktadır. III. Hans Schultes'in⁴⁸ jetonun ön yüzünde sağa

43 1367 yılından beri Almanya'da Ausburg kentinde faaliyet gösteren 15.-16. yüzyıllarda dönemin kralları tarafından ayrıcalığı almış Fugger ailesi Macaristan başta olmak üzere, Nürnberg'i Batı Avrupa'ya bakır cevheri ihracatı için kullanılan ticaret yolu üzerinde bir düğüm noktası haline getirmiştir. 1486'da Nürnberg'de Fugger fabrikasının açılması, şehrin pirinç üretim ve ticaret merkezi olarak artan refahına katkıda bulunması, jetonlar da dahil olmak üzere Nürnberg darphanesinin pirinç ve bakır ürünlerinin, Avrupa'nın her yerine ihraç edilmesini beraberinde getirmiştir. Bkz., Idzikowska 2018, s.277; Mitchiner 1988, s.307.

44 Yoon 2004, s.181.

45 İlk Nürnberg jetonları üzerinde Gotik karakterli hayali yazılar olsa da 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Latince genellikle dini nitelikli ya da bilge sözler yerleştirilmiştir ("her şey Tanrı'nın lütfuyla verilir", "gerçek her şeyin üstesinden gelir, "şans ve cam ne çabuk kırılır", "yaşasın madeni paralar", vb.). Jetonlar üzerindeki dil modern Almanca'dan farklıdır ve hatta özel isimlerde de çeşitlilik görülür. Örneğin Krauwinkel adı bir düzineden fazla şekilde yazılmıştır. 16. yüzyılın jeton ustaları, jetonlarına kişisel semboller ya da adlarının kısaltılmış biçimlerini de koymuşlardır.

46 Nürnberg lonca ustaları ile ilgili tarihsel kayıtlar 1550 de ortaya çıkmaya başladığı için 1550'den sonra basılan Nürnberg jetonları için onları basan lonca ustalarının orijinal lonca arşivlerindeki bilinen tarihleri dikkate alınmıştır. Bkz., Mitchiner, Mortimer ve Pollard 1987, s.119.

47 Bu tip, Fransızlar tarafından kullanılmış ve Aşağı Ülkeler tarafından ve ayrıca en çok üretildiği Nürnberg'de kopyalanmıştır. Bkz., Carnell 2002, s.11.

48 Schultes ailesinde jetonları yapan uygun darphane ustalarının belirlenmesinde sorun yaşanmaktadır. Çünkü 1553'ten 1612'ye kadar Nürnberg'de Hans Schultes ismi altında üç usta vardır. I. Hans (1553-1584) oğlu II. Hans (1586-1603) ve II. Hans'ın oğlu III. Hans (1606-1612). Dolayısıyla söz konusu jetonları üreten ustaların belirlenmesinde çap, yazıtlar ve ön yüzler dikkate alınmaktadır. Bkz., Kralj 2015, s.81.

dönük miğferli Merkür büstü,⁴⁹ II. Hans Krauwinkel jetonu ön yüzünde her biri altı yapraklı bir rozetin etrafında 3 taç ve zambak yer alır.

Jetonları ihraç edenler öncelikle dini, ardından loncalar ve dernekler ve son olarak belediye yönetimleri olarak sıralanabilir. Tespit edilen işlevler arasında işçilere ödeme, vergi veya ticari mal makbuzları, üyelik kartları, dahili muhasebe araçları, görevlerin yerine getirilmesini kaydetme araçları, sadaka dağıtımını kolaylaştıran bir araç olduğu yer almaktadır. Madeni paraların aksine, yasal ihale statüsünden yoksun olan ancak buna rağmen arkeolojik alanlarda çok sık bulunmaları, ucuz faydacı nesnelere olarak, geçici kaybolmaya ya da atılmaya maruz kaldıkları için olmalıdır (Yoon 2004, s.180; Courtenay 1972, s.277). Karacahisar Kalesi'nde 16. yüzyıl sonu ve 17. yüzyılın başında geçici kaybolmaya bağlı bir buluntu grubunu temsil eden II. Hans Krauwinkel (1586-1635) ve III. Hans Schultes (1608-1612) jetonları kalede iskanın ve dolayısı ile yoğun nüfusun olmadığı bir döneme rastlar.

Tarihi kayıtlar ve arkeolojik bulgular kalenin Fatih Sultan Mehmed dönemi ile birlikte terkedildiğine işaret etmektedir. Her ne kadar kaledeki kazılarda Fatih dönemi sonrasında tarihlenen seramik örnekleri ele geçmiş olsa da bahsi geçen buluntular sayısal olarak Erken Osmanlı Dönemi buluntularına nispeten oldukça az sayıdadır. Bu veriler kalede sınırlı sayıda bir nüfusun yaşamaya devam ettiğine ya da kalenin mevsimlik olarak kullanıldığını düşündürmekte, çalışmada ele alınan jetonların da bu sürecin temsilleri olduğu öngörülmektedir.

Sonuç

Karacahisar Kalesi'nde, 2011-2014 yılları ve 2019-2021 yılları arasında gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalarda 7 bronz Bizans sikkesi, 4 bronz Midilli Lordluğu, 1 gümüş Eflak Beyliği sikkesi ve 2 adet pirinç malzemeden Nürnberg jetonu bulunmuştur.

Bizans sikkelerinin ikisi çok yıpranmış ve aşınmış durumdan dolayı okunamamakla birlikte, arka yüzlerinde yer alan birim işaretleri Erken Bizans dönemine referans etmektedir (kat.no.1-2). Kazı çalışmalarında tespit edilen 7. yüzyıl başına ait 40 nummi değerindeki Nikomedia darphı Focas (602-610) sikkesi (kat.no.3) kaledeki tarihlenebilir en erken sikke buluntusu olması açısından önemlidir. 1065-1070 yılları arasına tarihlenen Anonim G serisine ait sikke ise (kat.no.7) kalede tespit edilen en geç tarihli Bizans sikkesidir. Sınırlı sayıda ele geçen Bizans sikkeleri ile kalenin Bizans dönemine odaklanıldığında, kalenin ismi bilinmediği için söz konusu dönem tarihine dair kaynaklarda da herhangi bir bilgiye ulaşılamadığından, sikkeler Karacahisar Kalesi'nin tarihine dair en önemli buluntu grubunu

49 Merkür'ün, Roma'nın finansal kazanç, ticaret ve belagat Tanrısı olduğu düşünüldüğünde ve jetonların da sayma ve kart oynama için üretildiği göz önüne alındığında, jetonların ön yüzünde alan Merkür büstü şaşırtıcı değildir. 17. yüzyılın başlarına değin Merkür büstü jetonlar üzerinde kullanılmıştır. III. Hans Schultes dışında II. Hans Krauwinkel, Matthaues Lauffer, II. Wolf Lauffer jetonlarında da görülmektedir.

oluşturmaktadır. Sikkelerin kronolojik dağılımı göz önüne alındığında da kalede 7. yüzyıldan 11. yüzyıl sonuna kadar kesintilerle Bizans iskanı dikkati çekmektedir. Karacahisar Kalesi'nin Dorylaion'un maruz kaldığı tarihsel olayların etki alanında kaldığı düşünüldüğünde, kalede ele geçen Bizans sikkeleri ile kaynaklardaki tarihsel verilerin uyumlu kronolojide bulunduğunu söylemek mümkün. Buna karşın Dorylaion'un dolayısı ile kalenin Türkler ve Bizanslılar arasındaki sınır hattındaki stratejik rolünün arttığı 1071 sonrasına ait kalede bir Bizans sikkesine henüz rastlanılmamış olması, I. Haçlı seferinde 1097 yılında Haçlılar ve I. Kılıç Arslan arasında gerçekleşen Dorylaion muharebesi, II.Haçlı seferinde 1147 yılında Selçuklu Sultanı I. Mesud'un Alman Kral III.Konrad'ın ordusu ile karşılaşması, 1176 yılında Bizans'ın Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan tarafından mağlup edilmesi tarihleri ile ilgili çağdaş herhangi bir sikkenin ele geçmemesi de düşündürücüdür.

Karacahisar Kalesi'nde bulunan Midilli-Gattilusio Lordluğu'na (1355-1462) ait 4 adet bronz sikke II. Francesco Gattilusio (1384-1403/1404) dönemine tarihlenmektedir (kat.no.8-11). 1396 yılında kaleye gelmiş olduğu düşünülen Gattilusio Lordluğu II. Francesco Gattilusio sikkeleri, temsil ettiği tarihsel aralık itibariyle, 2019-2021 yılları arasında gerçekleştirilen arkeolojik kazılarda çok sayıda sikkesi ele geçen Yıldırım Bayezid döneminde kalenin kullanımı, korunması ve iskanının devam ettiği süreç içinde değerlendirilmelidir. II. Francesco sikkelerinin Karacahisar Kalesi kazılarda bulunması, Gattilusio sikkelerinin Anadolu'daki dolaşımı ticari faaliyetler ile açıklanabileceği gibi siyasi gelişmeler de dikkate alındığında ekonomik ilişkiler, fidye ve haraçlar söz konusu sikkelerin Erken Osmanlı ekonomisinde tedavülde olduğunu göstermektedir.

Karacahisar Kalesi kazılarında bulunan Avrupa sikkelerinden biri de Eflak prensi I. Mircea'ya (1386-1394 / 1397-1418) ait gümüş dukadır (kat.no.12). Karacahisar Kalesi kazılarında tek örnekle temsil edilen I. Mircea sikkesi I. Murad, Yıldırım Bayezid ve Çelebi Mehmed sikkeleri ile birlikte aynı koda ele geçmiştir. Balkanlarda bulunan ve söz konusu dönemin çağdaşı birçok definde de I. Mircea sikkelerinin I. Murad ve Yıldırım Bayezid sikkeleri ile birlikte ele geçmesi bazı çıkarımlara kaynaklık etse de, I. Mircea sikkesinin kalede bulunma sebebine dair daha fazla sayıda örneğe ihtiyaç olduğunu belirtmek gerekir.

Karacahisar Kalesi kazılarında bulunan 2 adet pirinç Nürnberg jetonundan biri III. Hans Schultes (1608-1612) ve diğeri II.Hans Krauwinkel (1586-1635) atölyesi üretimidir. 16. yüzyılın ikinci yarısında yazılı hesapların yaygınlaşmasıyla işlevi değişen, kart oyunlarında fiş ya da düğünlerde ve festivallerde hatıra eşyası olarak kullanılan hatta üzerinde açılmış olan delikler ile yerli halk tarafından süs eşyası olarak kullanılan jetonlara, ucuz faydacı nesnelere olarak, geçici kaybolmaya ya da atılmaya maruz kaldıkları için arkeolojik alanlarda çok sık rastlanılmaktadır. Karacahisar Kalesinde de 16. yüzyıl sonu ve 17. yüzyılın başında geçici kaybolmaya bağlı olarak ele geçmiş olmalıdır. II. Hans Krauwinkel (1586-1635) ve III. Hans Schultes (1608-1612) jetonları kalede iskanın ve yoğun nüfusun olmadığı bir

dönemi işaret etmektedir. Jetonlar kalenin mevsimlik olarak kullanıldığı düşünülen süreci temsil ediyor olmalıdır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Çalışma Konsepti/Tasarım- H.Y., Z.D.G.; Veri Toplama- H.Y., Z.D.G.; Veri Analizi/Yorumlama- H.Y., Z.D.G.; Yazı Taslağı- H.Y., Z.D.G.; İçeriğin Eleştiril İncelemesi- H.Y., Z.D.G.; Son Onay ve Sorumluluk- H.Y., Z.D.G.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Makaleye konu olan sikkelerin bulunduğu Karacahisar Kalesi kazı çalışmaları Anadolu Üniversitesi (Proje No: 1906E108 / 2206E052) ve Türk Tarih Kurumu tarafından Bilimsel Araştırma Projesi olarak desteklenmektedir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Conception/Design of Study- H.Y., Z.D.G.; Data Acquisition- H.Y., Z.D.G.; Data Analysis/ Interpretation- H.Y., Z.D.G.; Drafting Manuscript- H.Y., Z.D.G.; Critical Revision of Manuscript- H.Y., Z.D.G.; Final Approval and Accountability- H.Y., Z.D.G.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The excavations of Karacahisar Castle, where the coins that are the subject of the article are found, are supported as a Scientific Research Project by Anadolu University (Project No: 1906E108 / 2206E052) and the Turkish Historical Society.

Kaynakça/References

- Altınsapan, M.E.ve Palalı, M. (2018). *Osmanlı Beyliğinin Kurulduğu Yer Eskişehir Karacahisar Kalesi Kazı Buluntuları (2011-2014)*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Altınsapan, M. E., Demirel-Gökalp, Z., Yılmazyaşar, H. ve Gerengi, A. (2015). 2011-2014 Kazıları Işığında Eskişehir Karacahisar Kalesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3/10, 621-633.
- Âşıkpaşazâde (2013). *Osmanlı Tarihi (1285-1502)*. Necdet Öztürk (Haz.), 1. Baskı, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Attaleiates, M. (2008). *Tarih*. B. Umar (Çev.), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Ayönü, Y. (2014). *Selçuklular ve Bizans*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Baker, J. (2013). Coins of the Late Medieval Period from Excavation at Ainos (Enez) in Thrace. *The Numismatic Chronicle*, 173, 215-227.
- Baker, J. (2014). Coin Circulation in Late Medieval Thrace According to the Evidence Edirne Archaeological Museum. *The Numismatic Chronicle*, 174, 245-256.
- Baker, J. (2018a). Zaraka: The Coins. S. Campbell (Ed.), *The Cistercian Monastery of Zaraka, Greece*, içinde (s.137-151). Kalamazoo: Medieval Institute Publication.
- Baker, J. (2018b). Coin Circulation in Fourteenth-Century Thrace and Constantinople According to the Evidence of the Hoard. O. Tekin (Ed.) *İkinci Uluslararası Akdeniz Dünyası Para Tarihi ve Numismatik Kongresi Bildiriler*, içinde (s.485-504). İstanbul: Koç Üniversitesi.
- Baker, J. and L. Pancar (2021). A Coin Hoard from Ayasuluk and the Arrival of Silver Gigliati from Mediterranean Europe in Early 14th-century Western Anatolia. *Anatolian Studies*, 71, 157-170.
- Belke, K. ve Restle, M. (1984). *Tabula Imperii Byzantini IV, Galatien und Lykaonien*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

- Bilici, Z.K. (2005). A German Token Uncovered During the Alanya Citadele Excavations. *Adalya* 8, 351-356.
- Bryennios, N. (2008). *Tarihin Özü*. Bilge Umar (Çev.), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Burström, N. M. (2018). Money, Coins, and Archaeology”, R. Naismith (Ed.), *Money and Coinage in the Middle Ages*, Leiden/Boston: Brill, Leiden/Boston, 231-263.
- Calcan, G. (2010). Perception of the Romanian-Ottoman Telationships in the Romanian History Textbooks, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6, 21-30.
- Carnell, P. (2002). Medieval Jettons Discovered in Wiveton. *The Glaven Historian The Journal of the Blakeney Area Historical Society*, 5, 3-16.
- Courtenay, W.J. (1972). Token Coinage and the Administration of Poor Relief during the Late Middle Ages, *The Journal of Interdisciplinary History*, 3/2, 275-295.
- Çizmeli-Öğün, Z. (2013). Hadrianopolis Makedonya Kulesi Kurtarma Kazılarında Ele Geçen Nürnberg Jetonları, *Orhan Bingöl'e 67. Yaş Armağanı*, içinde (s. 433-437). Ankara.
- Demirel-Gökalp, Z. and A. M. Stahl (2018). A Hoard of Venetian Coinage of Doge Antonio Venier from Emet in Kütahya, C. Ünal, A. Ersoy, C. Gürbıyık ve B. K. Kasalı (Eds.), *Ege Dünyası Liman Kentleri Sikke, Mühür ve Ağırlıkları*, içinde (s. 99-110). Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Yayınları.
- Doğan C. ve F. Güngör (2015). Midilli Memleket Sandıkları (Osmanlı Devleti Hakimiyetindeki Midilli Adası'nda Zirai Kredi Teşkilatı Kurma Konusunda İlk Teşebbüs). *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14/53, 298-309.
- Doğru, H. (2001). Karacahisar Kalesi ve Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu'ndaki Önemi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Eskişehir, 1/1, 121-122
- Donald M. Nicol (1993). *The Last Centuries of Byzantium 1261-1453* (Cambridge 1972), 2nd ed.
- Doukas (1958). *Ducas Istoria Turco-Bizantina (1314-1462)*, V. Grecu (Ed.), Bucharest.
- Dönmez, E. E., Algaç, Ş., Aydın, T. (2019). Amasya Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı 2018 Dönemi Çalışmaları. *41. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. 2, 33-50.
- Dukas (1956). *Bizans Tarihi*, VL. Mirmiroğlu (Çev.), İstanbul.
- John Kantakouzenos (1828-32). *Ioannis Catacuzeni Imperetoris Historiarum Libri IV*, 3 vols L. Sopen(Ed.), Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae 7, 8, 9, Bonn.
- Fleet, K. (2009). *Erken Osmanlı Döneminde Türk-Ceneviz Ticareti*, Ö. Akpınar (Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Fleet, K. (1993). The Treaty of 1387 Between Murad I and the Genoese. *Bulletin of the School Oriental and African Studies*, 56/1, 13-33.
- Fratila-Felmer, T. (2016). *Basarab House of Wallachia Heraldry and Genealogy*. Villa Wellmer Association.
- Gemil, T. (2009). *Romanians and Ottomans in the XIVth-XVIth Centuries*, R. Bejan ve P. Sanders (Çev.), Bucharest: Editura Enciclopedica.
- Grierson, P. (1999). *Byzantine Coinage*, Washington, D.C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection.
- Georgescu. V. (1991). *The Romanians: A History* (Ed.) M. Calinescu, A. Bley-Vroman (Çev.), Columbus: Ohio State University Press.
- Giurescu, C.C and D. C. Giurescu (1976). *Istoria românilor*. Vol. 2, Bucureşti: Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedica.
- Güneş, C. (2021). *Bizans Anadolu'su'nda Askeri ve İdari Bir Sistem: Thema Sistemi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Harrington, J. C. (1956). Evidence of Manuel Reckoning in Cittie of Raleigh. *The North Carolina Historical Review*, 33/1, 1-11.
- Idzikowska, B. (2018). A Reckoning Counter from Nürnberg Found in Dongola. W. Godlewski, D. Dzierzbicka, A. Lajtar, (Eds.), *Dongola 2015-2016 Fieldwork, Conservation and Site Management*, içinde (s. 227-229). Warszawa: University of Warsaw, 227-229.
- Iliescu, O. (1970). *Moneda In Romania 491-1864*. Bucureşti: Editura Meridiane.
- Iliescu, O. (2008). *Monetele Lui Mircea Cel Batran*. Braila: Editura Istros.
- İnalçık, H. (2006). Karacahisar / Karacaşehir Üzerine Bir Belge. Nurcan Abacı (Ed.), *VIII. Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi*, içinde (s. 9-12). Bursa: Lulu Press.
- Iverson, E. A. (2007). Amorium in the Byzantine Dark Ages (seventh to ninth centuries). J. Henning (Ed.), *Post-Roman towns, trade and settlement in Europe and Byzantium, Vol. 2, Byzantium, Pliska, and the Balkans*, içinde (s. 25-59). Walter de Gruyter.
- John Skylitzes (2010). *A Synopsis of Byzantine History: 811-1057*, 3, John Wortley (Çev.), Cambridge: Cambridge University Press.
- Kaiter, E.H and I. G. Moise (2021). Mircea cel Batran, a Symbol of the Dobrogean Consciousness, *Technium Sustainability* 1/1, 1-8.
- Karpat, K. (1994). Eflak. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.10, 466-469.
- Kinnamos (2020). *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, I. Demirkent (Yay.Haz.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kralj, V. Z. (2015). Craft products of Nürnberg from the Mijoka Shipwreck (Croatia), *SKYLLIS*, 15, 69-86.
- Lindner, R.P. (2008). *Osmanlı Tarih Öncesi* (çev. Ayda Arel), İstanbul: Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Lunardi, G. (1980). *Le Monete delle Colonie Genevesi*, Genoa: Soc Ligure Storia Patria.
- Luttrell, A. (1997). 1389 Öncesi Osmanlı Genişlemesinde Latin Tepkileri. E. A. Zachariadou (Ed.), *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, içinde (s.128-148). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Metcalf, D. M. (1995). *Coinage of the Crusades and the Latin East in the Ashmolean Museum Oxford*. London: Royal Numismatic Society.
- Miller, W. (1913). The Gattilusj of Lesbos (1355-1462), *Byzantinische Zeitschrift*, 22, 406-447.
- Miller, W. (1911). The Zaccaria of Phocaea and Chios (1275-1329), *The Journal of Hellenic Studies*, 31, 42-55.
- Mitchiner, M. (1988). *Jetons, Medalets and Tokens, V.1, The Medieval Period and Nürnberg*, London: Seaby.
- Mitchiner, M. B., C. Mortimer, A.M. Pollard (1987). Nürnberg and its Jetons, c. 1475- to 1888: Chemical Compositions of the Alloys, *The Numismatic Chronicle*, 147, 114-155.
- Mitev, N. (2016). Circulation of the Wallachian Coins from the Second Half of 14th Century in Northeastern Bulgaria, *Revista de Cercetari Arheologice Şi Numismatice*, 2, 202-211.
- Nagy, P. (1996). Relatiile lui Mircea cel Bătrân cu emiratul pontic Candar-ogulları, *Revista Istorică*, 7-8, 483-510.
- Neşri (2008). *Cihannümâ - Osmanlı Tarihi (1288-1485)*, N. Öztürk (Haz.), İstanbul, Çamlıca Yayınları.
- Niketas Khoniates (2020). *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri) Niketas*, F. Işıltan (Çev.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Nikephoras Gregoras (1829-55). *Nicephori Gregorae Historiae Byzantinae* 3 vols., I. Bekker and L. Schopen (Eds.), *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae* 12, 14, 15, Bonn.
- Oberlader-Tarnoveanu, E. (2012). The Early Stage of Wallachian Coinage-From Vladislav I to Mircea the Elder (cca.1364-1418), *Cercetari Numismatice*, XVIII, 27-76.
- Öden, Z. G. (2000). İsfendiyar Bey, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 22, 512-514.
- Papalı, M. (2015). “Eskişehir Karacahisar Kalesi 2011-2014 Yılları Kazı Buluntuları”. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Panaiteescu, P. P. (1943). *Mircea Cel Batran*. Bucureşti: Editurii Corint.
- Pushkarev, A. A. (2006). Nürnberg Counting Jetons of XVI-XIX Centuries: from Western Europe to Western Siberia, *Bylye Gody*, 38/4, 825-833.
- Radvan, L. (2009). On The Medieval Urban Economy in Wallachia, *Anele Ştiinţifice Ale Universitatii Alexandru Ioan Cuza Din Iaşi Ştiinţe Economice*, 56/1, 489-501.
- Ramsay, W. M. (1960). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, M. Pektaş (Çev.), İstanbul.
- Savaş, D. (2021). Ödeme Aracı Olan Sikkenin Kemden Kötüden Koruyan Amulete Dönüşümünde Kültürel Dinamikler”, G. A. Mirza (Haz.), *Sosyal Bilimlerde Yaklaşımlar, Yönelimler, Yeni Boyutlar*, içinde (s. 347-364). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Scheers, S., H. Vanhaverbeke, J. Poblome, (1997). Coin Found in 1994 and 1995. M. Waelkens and J. Poblome (Ed.), *Sagalassos IV Report on the Survey and Excavation Campaigns of 1994 and 1995*, içinde (s.315-349). Leuven: Leuven University Press.
- Schlumberger, G. (1878). *Numismatique de l'Orient Latin*. Paris: E. Leroux.
- Straube, B. A. (2014). Explicating an Undocumented Fiscal Scheme in the Early English Settlement at Jamestown through the Archaeological Evidence, Thesis submitted for the degree of Doctor Philosophy, School of Archaeology and Ancient History University of Leicester.
- Theophanes Continuatus (1838). *Ioannes Cameniata, Symeon Magister, Georgius Monachus*, *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, I. Bekker (Haz.), Bonn: Impensis Ed. Weberi.
- Travaini, L. (2018). Coins and Identity: From Mint to Paradise, R. Naismith (Ed.), *Money and Coinage in the Middle Ages*, içinde (s.320-349). Leiden/Boston: Brill.
- Temir, A. (1989). *Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur el-din'in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi*, Ankara: TTK Yayınları.
- Theophanes (1982). *The Chronicle of Theophanes*, Harry Turtledove (Çev.), Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Ünal, C. (2009). Coin Findings and two German Tokens from Excavation of Tabae/Kale, Denizli, *Sanat Tarihi Dergisi*, XVIII/2,137-155.
- Ünal, R. H., F. Krinzing, M. Alram ve Ş. Pfeiffer Taş (2015). *Beçin Definesi*, C. 1-2, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Wring, C. (2014). *The Gattilusio Lordship and the Aegean World 1355-1462*, Leiden-Boston: Brill.
- Yoon, D. (2004-05). Counting Tokens from the Excavations at Psalmodi (Gard, France). *The American Numismatic Society*, 16-17, 173-184.

